
RADİKAL SELEFİ ZİHNİYETE BİR REDDİYE

✱
*Mustafa Acar**

ÖZET

Bu yazı, tarihin eski dönemlerinden beri Türkiye toplumu dahil pekçok topluma çok acılar çaktırmış, büyük bedeller ödetmiş bir düşünüş biçimi olarak radikal selefi zihniyeti çeşitli boyutlarıyla irdeleyip sorgulamakta ve bu zihniyeti reddetmektedir. İlk olarak radikal selefi zihniyetin tipik özellikleri üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak, sözkonusu zihniyetin çeşitli dini ve seküler versiyonları ele alınmaktadır. Son olarak bu tehlikeli, kaynak israfını körükleyen, verimsizliğe mahkum eden, toplumsal memnuniyetsizlik endeksini yükselten zihniyetle nasıl mücadele edilebileceğine ilişkin öneriler sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radikal selefi zihniyet, din, ideolojiler, hakikat, mutlak doğru

GİRİŞ

Bu yazıda dış dünyaya, eşyaya, doğaya ve insan ilişkilerine belirli bir bakış açısı, bir düşünüş ve algılama biçimi olarak radikal selefi zihniyet tartışılmakta ve eleştirilmektedir. Öncelikle "radikal selefi zihniyet" terimini oluşturan kavramlar üzerinde tek tek duralım. *Radikal*; düşüncede, tavırda veya eylemde belirli bir tercihi tavizsiz biçimde benimseyen; ıslahatçı yöntemleri reddederek karşı çıktığı sistemin kökten yıkılıp her şeyin yeni baştan kurul-

* Dr., araştırmacı, yazar.

masını savunan, *köktenci* demektir. *Selefi*; öncekini sonrakine, nakli akla, aktarılan bilgiyi akılla üretilen bilgiye, ideolojik-entellektüel rehber ve pratik örnek anlamında eski kuşakları yeni kuşaklara tercih eden, bir geleneğe sonradan yapılan ekleme ve yorumların yozlaşma ve sapkınlık olduğuna inanan demektir. *Zihniyet* ise; belirli görüş, inanış ve alışkanlıkların etkisiyle oluşan düşünme tarzı, mentalite demektir. Bu yazıda eleştirilecek olan zihniyet, bu üç kavramın bir araya gelmesiyle oluşan özel bir düşünüş biçimidir.

Bu bağlamda radikal selefi zihniyet; dünyaya ve eşyaya yukarıda belirtilen üç temel sacayağı ekseninde belirli bir bakış, algılayış, yorumlayış biçimidir ve sadece Müslümanlara veya Müslüman toplumlara özgü bir şey değildir. Aynı zihniyetin Hristiyan, Yahudi, hatta Marksist, ulusalcı ve Kemalist versiyonları da vardır. Ellerinden gelse Türkiye'yi 1930'lu ve 40'lu yıllara geri döndürmek isteyen radikal Kemalistlerle, dünyayı Amerikalılara dar etmek isteyen Üsâme bin Ladin'in, ve nihayet bin Ladin'i bahane ederek dünyayı fiilen Müslüman toplumlara dar etmeye çalışan Amerikan şahinlerinin zihniyetleri birbirlerinin ikiz kardeşidir; aralarında farklı olan sadece etiketlerdir. Temel düşünme ve algılama biçimi olarak iskelet aynı, ama ona rengini veren ideolojik veya dini tercih farklıdır. Bir düşünüş biçimi olarak; ötekini dışlama, hoşgörüsüzlük, şiddete başvurma eğilimi ve kendisini hakikatin yegane temsilcisi kabul etme gibi nitelikler açısından arada hiç bir ciddi fark yoktur.

Benzer şekilde, Kur'an kurslarını yasaklama zihniyeti ile o kurslarda insanları baskıcı bir muameleye tâbi tutan zihniyetin yanlışları arasında büyük bir paralellik vardır. Kadınların zorla başını kapattırان zihniyet ile tersinden kadınları başlarını açmaya zorlayan zihniyet arasında esas itibarıyla hiçbir fark yoktur. Her ikisi de baskıcı, ceberrut yöntemlerin bireylerin iç dünyasında ne tür korkunç bir tahribat yaptığına aldırılmamaktadır. Söz konusu zihniyet bireysel tercihlere saygı duymamanın son tahlilde sadece baskıya maruz kalan bireylere değil, belki ondan daha da önemli olarak bütün topluma nasıl korkunç bir bedel ödettiğinin ya idrakinde değildir, ya da bunu umursamaz. Oysa insanları zorla "adam etmek" yönündeki uygulamalar ortaya kaliteli, seviyeli, verimli insanlar çıkarmamakta; tersine, özgüven sorunu ve kişilik bozukluğu olan, bölünmüş kimlik ve kişilik sorunlarıyla uğraşan, kendi ayakları üzerinde durmayı beceremeyen, başkalarının yardım ve himayesine muhtaç, sorunlu insanlar çıkarmaktadır. Örnek vermek için çok uzağa gitmeye gerek yoktur; aslında bir iktidar ve ayrıcalık kavgasının yüzeydeki bahanesi olarak devam eden semboller kavgasının onbinlerce genç kızın öğrenim hakkına engel olduğu, istenmeyen unsurların seçimlerden galip çıktığı dönemlerde sudan bahanelerle rejim krizlerinin çıkarıldığı, sonuçta işsiz ve niteliksiz genç

nüfusu bol, kaynakları zengin, ama kendisi fakir durumda, siyasette ve ekonomide gelişmiş ülkelerin performansının çok çok gerisinde kalmış, sahip olduğu enerjiyi iktisadi kalkınmaya ve refahı artırmaya ayıracak yerde birbirini boğazlamaya, ötekinin ayağını kaydırmaya ve toplumsal düzlemde dışlamaya harcayan, sonuçta da "muasır medeniyet seviyesi"nin çok gerisine düşmüş, ekonomide ve siyasette potansiyelinin oldukça gerisinde performans gösteren Türkiye toplumu, bunun en canlı örneğidir.

Daha küresel bir perspektiften bakıldığında da, dünya petrol rezervlerinin üzerinde oturan, genç ve dinamik nüfusa sahip olduğu halde birbiriyle kavgalı, muhalefete izin vermeyen, özgürlükleri—Batılı güçlerin de desteğiyle—sürekli bastıran despotik yönetimler altında yaşayan İslâm dünyasının; bebek ölümlerinde, okuma-yazma oranında, gelir dağılımında, kişi başına düşen gelirden ve benzeri pekçok göstergede imkanlarıyla hiç de uyumlu olmayan kötü durumu, yine bu zihniyetin iktisadi ve siyasi alternatif malîyetinin bir göstergesi sayılabilir.

Bu çerçevede bu yazı, tarihin eski dönemlerinden beri Türkiye toplumu dahil pekçok topluma çok acılar çektirmiş, büyük bedeller ödetmiş bir düşünüş biçimi olarak radikal selefi zihniyeti çeşitli boyutlarıyla irdeleyip sorgulamakta ve bu zihniyeti reddetmektedir. İlk olarak radikal selefi zihniyetin tipik özellikleri üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak, sözkonusu zihniyetin çeşitli dini ve seküler versiyonları ele alınmaktadır. Son olarak bu tehlikeli, kaynak israfını körükleyen, verimsizliğe mahkum eden, toplumsal memnuniyetsizlik endeksini yükselten zihniyetle nasıl mücadele edilebileceğine ilişkin öneriler sıralanmaktadır.

1. RADİKAL SELEFİ ZİHNİYETİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

a. Doğrunun Tekliği Anlayışı

Radikal selefi zihniyete göre doğru tektir, hakikat bir tanedir. Doğrunun "sana göre"si, "bana göre"si, "ona göre"si olmaz. Hangi konu veya sorunla ilgili olursa olsun, hakikat daima tektir. Hakikat tek olunca, doğal olarak onu ifade eden, hakikati savunan, onu temsil eden görüş de tek olmalıdır. O halde hakikati temsil eden, "doğru," "gerçek" veya "hakiki" görüş ve yorum dışındaki bütün görüş ve yorumlar "yanlış"tır, "batıl"dır, "hakikate aykırı"dır veya hakikatin çarpıtılmış bir biçimidir.

Hakikatin ne olduğu, Mutlak Varlık'ın varlığı, buna karşılık Mutlak Yokluk'un yokluğu, bu bağlamda mutlak gerçek, görelî gerçek, tekli gerçek, çoklu gerçek nedir ne değildir, aralarında ne tür geçişler sözkonusudur, insan

zihni bunların ne kadarını kavrayabilir, hakikat kimsenin tekelinde olabilir mi... gibi konularda derinlikli bir felsefi tahlil kuşkusuz ilginç olurdu. Ancak bu yazının kapsamı bu tür ayrıntılı felsefi tahlillere elverişli değildir. Böylesi bir tahlili mümkün olursa başka bir yazıya bırakarak ve uzun hikayeyi kısa keserek söylemek gerekirse, Mutlak Hakikat tektir; ama bir de görelî gerçeklikler alemi vardır, insan zihninin manevra yapabileceği düzlem görelî gerçeklikler düzlemi olabilir. Mutlak anlamda Hakikat tek olsa bile, görüntüsü çokludur; üstelik görelî gerçeklikler aleminde tek bir hakikat değil, hakikatler sözkonusu olabilir. Kaldı ki, gerçek tek bile olsa onun insanlar tarafından görünüşü, algılanışı, anlaşılması ve yorumlanması çok farklı şekiller alabilir. Bu bağlamda mutlak gerçeğin olduğu gibi kavranması, eski deyimıyla "ihata" edilmesi (çepeçevre kuşatılması) ancak Mutlak Varlık'ın elindedir.

Algı ve gözlem vasıtaları sınırlı biz insanlar için mutlak hakikatin tam olarak bilinmesi de, kavranması da, ihata edilmesi de, doğamız gereği, mümkün değildir. Bizim için mümkün olan, hakikatin yalnızca belirli bir kısmının, görelî gerçekler düzlemine yansıyan kısmının, ilgi alanımıza giren, biyolojik ve zihinsel donanımımızın algılama ve idrak etme sınırları içinde kalan bölümünün algılanabilmesi, bilinip yorumlanabilmesidir. Her insanın biyolojik, psikolojik, kültürel ve entellektüel donanımı da aynı olmadığı için, gerçeğe ilişkin bilgimizin ve yorumlarımızın farklı farklı olmasından daha doğal bir şey yoktur.

Mevlana'nın körlerin fil tarifine ilişkin alegorik hikayesi bu bakımdan son derece öğreticidir. Aslında hakikatin tümü fil'dir; ama kimimiz onun bacağına değer onu sütun gibi tarif eder, kimimiz hortumuna değer yumuşak ve esnek, boru gibi bir nesne olarak algılar, kimimiz de çok başka şekilde tarif edebilir. Hakikatin tamamını görmek, onu çepeçevre kuşatmak, tam bir tarifini yapabilmek insan gibi sınırlı bir varlığın haddi değildir.

Özetle, radikal selefi zihniyetin doğrunun ve onun temsilinin tek olduğu iddiası ciddiye alınabilir olmaktan uzaktır.

b. Hakikatin Yegane Temsilcisi Olma İddiası

Doğrunun tek olduğu, öteki bütün alternatiflerin yanlış ya da batıl olduğu anlayışının doğal bir uzantısı olarak, radikal selefi zihniyetin başka bir iddiası, hakikatin yegane temsilcisinin kendisi, kendi partisi, cemaati, lideri veya kendisi gibi düşünenler grubu olduğudur. Radikal selefi zihniyeti benimsemiş kişi ve gruplar kendilerinin veya kendi düşüncelerinin gerçeğin tek temsilcisi olduklarına yürekten iman etmişlerdir. Başkalarının görüş ve düşüncelerinin de doğru olabileceğine, hakikati yansıtabileceğine ihtimal

vermezler. Gerçeği asla temsil edemeyecekleri için de, başkaları tarafından ile-ri sürülen düşünceler "laf-ı güzaf"tır, kuru gürültüdür; toplumsal-kültürel-cemaatsel-ulusal bütünlüğü bozup fitne ve fesat çıkarma potansiyeli olan tehlikeli ve zararlı düşüncelerdir. Bu nedenle bunların uygun metotlarla kontrol altına alınmaları, bastırılmaları, hatta mümkünse yok edilmeleri gerekir.

Radikal dini, siyasi ve ideolojik grupların şiddete cevaz veren yönelimlerinin beslendiği ana kaynaklardan biri, işte bu, "hakikati sadece kendilerinin temsil ettiğine" inanma anlayışıdır. Radikal selefi hareketlerin bağlıları doğrunun tek olduğuna ve kendi düşüncesinin veya inancının kesin doğruluğuna o kadar yüreктen inanır ki, bu uğurda pekçok tehlikeye atılmayı göze alabilir; tartışmaktan çok kavgayı, sakın sakın konuşmaktan çok bağırıp çağırma ve hakikat vaaz etmeyi, düşünceden çok eylemi tercih eder.¹

C. Kategorik Genellemeler Yapma: İndirgemecilik

Radikal selefi zihniyetin ayırt edici özelliklerinden biri, sık sık kategorik genellemeler yapmasıdır. "Batı İslam düşmanıdır," "Kapitalizm sömürü düzenidir," "İslam terör dinidir," "Türkler barbarıdır," "Afrikalılar yamyamdır," "Dört hak mezhep haricinde kalanların tümü sapık mezheplerdir," "Küreselleşme, kapitalist sömürü düzeninin emrindeki yeni bir araçtır," "Avrupa Birliği Hıristiyan kulübüdür," "Türk'e Türk'ten başka dost yoktur," "Batı zenginliğini sömürüye borçludur," gibi her gün çeşitli kesimlerin ağzından defalarca duyduğumuz sloganlar ve buna benzer sloganvari ifadeler çoğunlukla radikal selefi zihniyetin ürünü olan kategorik genellemelerdir.

Kategorik genellemeler eşyanın çoklu görüntüsünü inkar ettiği, ulusların, uygarlıkların ve geleneklerin çeşitliliğini ve çoklu yapısını görmezden geldiği ve esasen binlerce faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan karmaşık hadiseleri tek veya birkaç faktörle izaha kalkıştığı ölçüde, kaçınılmaz şekilde indirgemecidir.

Yukarıdaki örnekler üzerinde konuşacak olursak, Batı'nın tümünü İslâm düşmanı saymak kesinlikle yanlıştır; Batı'nın içinde gerçekten İslâm düşmanı çevreler olduğu gibi, ona sempatiyle bakan, hiç değilse düşmanlık hisleri beslemeyen çevreler de vardır. Benzer şekilde kapitalizmin sömürüye açık, devletçi ve tekelci biçimleri olduğu gibi, rekabetçi, piyasacı ve sömürüyü ortadan kaldırmaya dönük biçimleri de vardır; o halde kapitalizm sömürü düzenidir gibi bir genelleme aşırı indirgemeci olup, yanlıştır. Batı'da sömürgecilikle zenginleşmiş ülkeler olduğu gibi, sömürgeciliğe hiç bulaş-

¹ Burada tasvir edilen insan ve zihniyet tipine çok benzer biçimde, Hıristiyanlığın doğuşundan günümüzün milliyetçi hareketlerine kadar kitle hareketleri içinde yer alan kişilerin karakterlerinde ortak olan özellikleri heyecanlı ve kıskırtıcı bir üslupla irdeleyen bir çalışma için bkz. Hoffer (1988).

madan zengin olmuş ülkeler de vardır. AB'yi bir Hıristiyan kulübü olarak görenler olduğu gibi, onu bir tercihler ve değerler manzumesi olarak görenler de vardır. Diğer örnekler için de benzer şeyler söylenebilir.

Dikkat edilmesi gereken nokta bu tür aşırı genelleştirmeler yapan indirgemecilerin sadece Türklerden veya sadece Müslümanlardan oluşmadığı, Avrupalı, Türk, Müslüman, Hıristiyan,... her dinden ve kültürden insanı kapsadığıdır. Başka bir deyişle radikal selevi zihniyetin belirli bir dini, etnik grubu veya milliyeti yoktur. Aşırı basitleştirmeci ve indirgemeci kategorik genellemeler, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, sadece belirli bir siyasi veya dini grup tarafından değil, yelpazenin her kanadından çok çeşitli kesimlerin dilinden düşmeyen kestirimci ifadelerdir. Bu yönüyle radikal selevi zihniyetin tipik özelliklerinden biri olan indirgemecilik ve kategorik genellemelerle kestirmeden sonuca gitme, esasen belirli bir millete, etnik veya dini gruba özgü değil, yukarıda da vurgulandığı üzere, hemen her toplumda pek çok kesimde görülen ortak bir zihniyetsel özelliktir.

Radikal selevi zihniyetin temsilcilerine göre dünya "aklar ve karalar"dan ibarettir; gri alan diye bir şey sözkonusu değildir. Bu zihniyetin İslamcı versiyonunun sık sık göndermede bulunduğu ayrımlar arasında mümin-kafir, hak-bâtıl, Müslim-gayrimüslim, darül İslam-darül harp, Allah'ın taraftarı-Şeytan'ın taraftarı,.. gibi kategorik ayrımlar vardır. Buna paralel biçimde Fundamentalist Hıristiyan versiyonunda bu ayrımlar Hıristiyan - gayri-Hıristiyan, İsa'nun dostları-düşmanları, İsa'yı kurtarıcı seçenler-seçmeyenler, Yeniden Doğmuşlar-Ötekiler, Kurtulmuşlar-Cehennemlikler,.. gibi ayrımlara bırakır. Radikal selevi zihniyetin militarist-ırkçı biçiminde bu kez bu ayrımlar necip millet-sıradan millet, üstün ırk-aşağı ırk, bizler-teröristler, Türk-Türk olmayan, Saf Alman-Saf olmayan Alman, Yahudi-Yahudi olmayan, Siyahlar-Beyazlar,.. gibi kategorik ayrımlar şeklini alır. Genellikle bu ayrımların peşinden, bizden olmayanların toptan ne kadar sapık, ne kadar yanlış yolda, ne kadar aşağı, ne kadar gayri medeni, ne kadar kötü, yırtıcı ve tehlikeli olduğuna dair tahliller, abartılı romantik hikayeler, efsaneler, mitler, suçlamalar, dışlamalar, kısaca "ötekileştirme"ler alır.

Kategorik genellemeler insanları düşünme zahmetinden kurtarmaları, karmaşık olayları bir çırpıda izah edivermeleri yönüyle çoğumuz için oldukça cazip ifadelerdir; ancak, dünyaya daha insafılı, daha çoğulcu ve daha derinlikli bir bakış açısından kategorik genellemeler çoğu durumda içi boş, gerçeğe aykırı, akıl ve mantıktan çok duygulara hitabeden, hamaset yüklü sloganlardır; ciddiye alınmaya değmezler. Kalabalıkları dolduruşa getirme, coşturup taşırmada işe yararlar, ancak ilmin soğuk yüzlü ve soğukkanlı

dünyasında kategorik genellemeler üzerine inşa edilmiş indirgemelerin ve sloganların hiç bir kıymeti harbiyesi yoktur.

d. Yabancı Düşmanlığı

Radikal selefi zihniyetin belirgin özelliklerinden biri de, yabancı düşmanlığıdır. Sözkonusu zihniyeti benimsemiş kişi veya grubun siyasi, kültürel veya dinsel yönelimine göre bu düşmanlığın yöneldiği kitle de farklılaşabilir. Dini radikal selefi grupların yabancı düşmanlığını yönlendirdikleri hedef daha ziyade farklı dinlerin, hatta zaman zaman aynı din içindeki farklı mezheplerin mensuplarıdır. Buna karşılık ırkçı-milliyetçi radikal selefi grupların yabancı düşmanlığının hedefi daha çok öteki milletler, öteki ırklar veya öteki etnik gruplardır.

Buna göre yabancılar, kendilerinden her an her türlü kötülük beklenebilecek, kendilerine asla güvenilmemesi gereken, su uyusa bile kendileri uyumayacak, işleri güçleri bize karşı hile, desise ve komplo kurmak olan gruplardır. "Su uyur düşman uyumaz," "etrafımız ateş çemberiyle çevrili," "bize bizden başka dost yoktur," "ayı derisinden post, eski düşman dost olmaz," "kâfirden Müslümana yâr olmaz" gibi nice slogan radikal selefi zihniyetin çeşitli biçimlerinin referans ifadeleridir. Dünyayı medenileştirme misyonu ile hareket eden Batılı Beyaz Adam'ın, yeryüzünü kötülüklerden temizlemeye kalkışan bir radikal İslamcının, dünyayı teröristlerden arındırmaya soyunan bir Neo-con'un, veya Avrupa'yı pis Yahudilerden arındırmaya girişen bir Nazi'nin ortak paydalarından biri, kendisinden olmayanı hedef alan yabancı düşmanlığıdır. Daha ılımlı versiyonlarında "dış düşmanlar" söylemi yerini yabancı sermaye ve yabancı yatırım düşmanlığına bırakır. Otoriter yönetimlerin işbaşında olduğu az gelişmiş ülkelerde yabancı sermayeye gösterilen soğuk yüz, bürokratik engeller, kamuoyunu sürekli yabancı sermaye aleyhine doluruşa getirme çabaları uyanık yerli sermayedarların ekonomik menfaatleri kadar radikal selefi zihniyetten beslenen bir tavidir.

e. Benmerkezcilik ve Dünyayı Kendi Kalıbına Sokma Arayışı

Radikal selefi zihniyet hakikati tek, kendisini de onun yegane temsilcisi kabul ettiği, bir anlamda kendisini evrenin merkezine yerleştirdiği, dolayısıyla benmerkezci bir evren anlayışına sahip olduğu için, ondaki sahiplenme duygusu çok yüksektir. Dünyada her şeyin sorumlusu olarak, daha doğrusu her şeyin kendisinden sorulduğu merci olarak kendisini görme eğilimindedir. Bu nedenle de babavari, paternalist bir tavırla etrafa emirler yağdırmak, her şeye kendi istediğince bir çeki düzen vermek, kısaca dünyayı kendi kalıbına sokmak ister. Bu zihniyetin penceresinden bakıldığında hakikat tek ol-

duğuna, o hakikati de kendisi temsil ettiğine göre, insanların nasıl bir yaşayış, nasıl bir giyim-kuşam, beslenme-barınma, ve nasıl bir örgütlenme düzeni içinde yaşamaları gerektiğine de hakikatin yegane temsilcisi olarak biz-zat kendisinin karar vermesinden daha doğal ne olabilir ki?

Gerek dini, gerek seküler hemen bütün versiyonlarında radikal selefi zihniyet mensupları kendilerine tanrısal bir misyon biçerler, veya kendilerinin “yeryüzünü kötülüklerden ve kötü unsurlardan temizleme” gibi ilahi bir misyonla gönderildiklerine inanırlar. Dünyaya kendi doğruları ekseninde bir biçim verme arayışı çoğu kez kökeni kendinden menkul bu tanrısal misyonla desteklenir. “Dini versiyonların kendilerine ilahi bir misyon biçmelerini anladık da, seküler versiyonlarında “ilahi” misyon nasıl oluyor?” diye sorulabilir.

Öncelikle “seküler” demek “ateist” demek değildir. Seküler ideolojilerin mensuplarının büyük çoğunluğu da bir tanrıya inanırlar. İkinci, burada kastedilen şey fiilen bir tanrıya inanıyor olup olmamaktan ziyade, radikal selefi zihniyet taşıyan kişinin, kaynağı ne olursa olsun, kendisinin yeryüzünde tamamlaması gereken bir tarihsel misyonu olduğuna hararetle inanmasıdır.

Esasen her insanın hayata anlam ve amaç yükleme arayışında kendisinin dünyaya belirli bir misyonla geldiğine inanması son derece normaldir; böyle inanıldığında hayat daha anlamlı hale gelmektedir. Buna kimsenin bir diyeceği yoktur. Radikal selefi zihniyetin bu noktadaki ayırıcı vasfı, misyonunu tamamlamak adına başkalarını zorla kendi kalıbına sokmakta bir sakınca görmemesidir. Başka bir deyişle sorunun düğümlendiği nokta, düşündüklerini gerçekleştirmek üzere zora başvurup başvurmamâ, şiddete onay verip vermemedir; insanlara kendilerine rağmen zorla iyilik etmeye kalkışıp kalkışmamadır. Yoksa, konuşarak, yazarak, vaaz vererek, yayın yaparak, şarkı söyleyerek veya başkaca barışçıl ikna yöntemleriyle insanın dünyayı iyileştirme arayışına kimsenin bir diyeceği olamaz.

f. Şiddete Cevaz Verme

Benmerkezcilik ve dünyayı kendi kalıbına öyle veya böyle sokma anlayışının doğal bir sonucu, şiddete cevaz vermektir. Şiddete cevaz vermek, belirli amaçları gerçekleştirebilmek için zor ve şiddet kullanmayı meşru görmek demektir. Radikal selefi zihniyet mensupları şayet dünya kendi kalıplarına gönüllü olarak girmiyorsa bu kez onu zorla kalıba sokmakta bir sakınca görmezler. Bu bakımdan demokrasi söylemi, sözkonusu zihniyetin hangi versiyonunda olursa olsun, çoğu kez göstermelidir. Demokratik yöntemler halkı, milleti, ulusları veya ülkeleri kendi istedikleri kalıba sokmada işe yaramadığı zaman bu kez devletin âli menfaatleri, milletin hakları, ulusal çı-

karlar, terörizmi ortadan kaldırmak, yeryüzünden kötülükleri temizlemek, Allah'ın emirlerini yerine getirmek,.. gibi süslü kılıflar altında demokrasinin de, özgürlüklerin de, insan haklarının da canına okumakta bir beis görmezler. Zira önemli olan üzerlerinde vehmettikleri tanrısal veya seküler misyonun yerine getirilmesi, bunun için yanlışların ortadan kaldırılması, doğruların uygulanmasıdır; bunun nasıl yapıldığı, bu amaçla insanların ne büyük bedeller ödemek zorunda kaldıkları veya kalacakları, ne işkenceler görecekları ve eziyetler çekeceklerinin fazla bir önemi yoktur.

"Bütün genellemeler yanlıştır, bu bile" diyen bir genelleme vardır. Bu paradoksal ifadenin ima ettiği ihtiyat payını saklı tutarak, denebilir ki, insanlığın yeryüzü macerasında çektiği acıların büyük çoğunluğu radikal selefi zihniyeten kaynaklanmaktadır. Diktatörlerin, militarist yönetimlerin, teröristlerin ve—dilde, dinde, kültürde, sanatta, siyasette ve ekonomide—etnik temizliğe soyunan her türlü arıştırmacıların ortak paydalarından en önemlisi şiddeti onaylayan, bunu yeryüzündeki görevini tamamlamanın zorunlu bir parçası sayan radikal selefi bir zihniyete sahip olmalarıdır.

g. Altın Çağ Özlemi ve İdeal Tipler Yaratma

Radikal selefi zihniyetin hemen bütün versiyonlarında dikkati çeken bir diğer özellik de belirli bir altın çağ özlemi ve o altın çağa özgü ideal tipler yaratılmasıdır. Tarihin bir yerlerinde, bir devirde altın bir çağ yaşanmış, bütün güzellikler ortaya konmuş, bütün isabetli politikalar yürürlüğe sokulmuş, bizim için değişmez yol, yöntem ve kalıplar orada o zaman icat edilmiştir. "O eski güzel günler"de melek misali güzel insanlar dünyaya gelmiş, günahlardan ve yanlışlardan arınmış bir hayat yaşamışlar, doğru olanı yapmış, yanlış olandan uzak durmuşlardır. Oysa şimdi o eski güzel günler geride kalmıştır. İnsanlık veya toplum o altın çağ ve ideal modellerin dünyayı terkettiği günden beri geriye gitmekte, yanlış şeyler yapmaktadır. Yapmamız gereken şey, bütün gücümüzle o güzel günleri geri getirmeye çalışmak, hâlâ o eski günlerden kalma bir şeyler varsa onları birer dokunulmazlık ve değiştirilemezlik zırhına bürüyüp aynen korumaktır.

Radikal selefi zihniyetin İslâmcı versiyonunda sözkonusu altın çağ, adı üzerinde "Asrı Saadet"tir. Asr-ı Saadet bir kez yaşanmış, bir daha benzeri asla yaşanmayacak, yaşanamayacak olan, adeta melek misali insanların yaşadığı bir devirdir. Asr-ı Saadetten zamansal olarak giderek uzaklaşan sonraki her kuşak önceki kuşaklardan daha geri, daha az değerli, daha az iyidir. Hz. Peygamber (as) ve Dört Halife döneminde yaşamış insanların adeta hiç dünyevi kaygıları yokmuş, aralarında etnik temelli çatışmalar ve gerginlikler hiç yaşanmamış, aralarında hiçbir zaman iktidar kavgası olmamış gibi bir

ideal tablo çizilir. Oysa işin gerçeği, Hz. Peygambere bizzat müracaat edebilme olanağı dışında, o dönemin sonraki dönemlerden hiçbir niteliksel farkının olmadığıdır. O dönemde yaşamış insanlar da bizler gibi birer insandırlar; onların da çoluk-çocuk geçindirme ve ekmeğ parası kazanma gibi dünyevi kaygıları vardı; onlar arasında da zaman zaman etnik temelli, kabilesel sorunlar ve iktidar kavgaları, bir işin nasıl yapılması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Hz. Peygamberin kendisi hariç hiç kimse günahattan ve hatâdan münezzeh değildi. Başka bir örneğe gerek yok: eşine iftira atılması nedeniyle Hz. Peygamberin o konuda vahiy gelene kadar günlerce ızdırıp çekmesi, ve Dört Halife'den Hz. Ebubekir dışındaki üçünün suikaste kurban gitmesi "altın çağ"ın da beşeri sorunlardan arınmış olmadığını en canlı kanıtıdır.

Militan Kemalistler için altın çağ, Mustafa Kemal'in sağ olduğu ve ülkeyi bütün yetkileri elinde toplamış bir konumda tek adam olarak yönettiği 1923-1938 dönemidir. Bu düşüncenin savunucularına göre o öldükten sonra her şey adım adım kötüye gitmiştir, gitmektedir. 1923-38 döneminde gerçekleştirilen atılımlar, elde edilen kazanımlar, "çağdaş" uygarlık düzeyini yakalama hamleleri o öldükten sonra hep askıya alınmış, terkedilmiş, ülke adım adım geriye götürülmüştür. O'nun sağlığında yapılan her icraatı yerinde bulmak, ağzından çıkan her sözü eskimez bir doğru olarak kabul etmek militan Kemalistler için aksi düşünülemez bir şeydir. Oysa "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır" diyerek kendi aciz konumunu, ömrünün faniliğini, günün birinde sonunun geleceği gerçeğini ifade eden bizzat Mustafa Kemal'in kendisidir. Gerçeğin akılda ve bilimde aranmasını tavsiye eden odur, bilim ve bilimsel bulgular ise sürekli değişime ve gelişime konu olan şeylerdir. M. Kemal'in yaşadığı dönemin her şeyiyle güllük gülistanlık olmadığını düşündürecek bir çok şey sıralanabilir. O'nun döneminde de iktidar kavgaları, muhalefetin bastırılması, suikast girişimleri, faili meçhul cinayetler, sonu hüsrarla biten çok partiye geçiş denemeleri, iç isyanlar, basını susturma çabaları olmuştur. Başta devletçilik uygulamaları olmak üzere, yine o dönemde bütün dünyada revaç bulmuş, genel kabul görmüş, daha iyi bir alternatifin bilinmediği veya o günkü şartların zorladığı, pekçok devletin bir şekilde uygulamaya çalıştığı fikirler ve uygulamaların bir kısmı doğal olarak zamanla eskimiş, revaçtan düşmüştür.²

² 1923-1929 döneminde uygulanan nispeten dışa açık liberal politikalarından sonra devletçiliğe geçilmesinde pek çok sektörde yerli üretim gerçekleştirecek bir özel sektörün olmamasının yanı sıra, 1929 Dünya Bunalımı'nın yarattığı konjonktürde diğer ülkelerin içe kapanması, devletçi ve korumacı politikalara yönelmesinin etkisi büyüktür. Atatürk döneminin uygulamaları

Dünya dönmekte, köprülerin altından çok sular geçmekte, ihtiyaçlar değişip çeşitlenmektedir. Dolayısıyla bir zamanlar bazı dertlere derman bulmakta işe yaramış bazı çözümler zamanla işlevsiz, işe yaramaz, yaraya merhem olmaz hale gelmişlerdir. Bu kaçınılmaz gerçeği teslim edip, Mustafa Kemal'in ve İsmet İnönü'nün fikirlerini günümüzün ihtiyaçları ve gelişmeleri ışığında yeni bir yoruma tabi tutmak yerine, Türkiye'yi 1920'li, 30'lu ve 40'lu yılların kalıplarında tutmaya çalışmak, bunun için evrensel kabul görmüş değerlerle çatışmak, miadını doldurmuş politikalarda ısrar etmek kraldan fazla kralcılıkla, Atatürk'ten fazla Atatürkçülük'le, yukarıda sıralanan özellikleri taşıdığı ölçüde de, radikal selefi Kemalizm'le açıklanabilir.

h. Özgürlüklerden Korkma

Radikal selefi zihniyetin hemen bütün versiyonlarında sıkça rastlanan özelliklerden biri de özgürlüklerden çekinme veya korkma tavrıdır. Buna göre özgürlükler, insanların dilediklerince yaşayabilme serbestisi, devletten veya merkezi otoriteden izin almadan istedikleri şeyle ilgilenme ve istedikleri faaliyetle iştigal etme imkânı zararlı, hatta tehlikeli bir şeydir. Fazla özgürlük göz çıkarır; gereğinden fazla özgürlük anarşi ve kaos doğurur. Radikal selefi zihniyet yandaşlarına göre nasıl ki "kızı kendi haline bırakırsanız ya davulcuya gider ya zurnacıya," aynen bunun gibi, özgür bir toplum da kendi haline bırakıldığında ya anarşiye gider ya iç savaşa. Bu anlayışın doğal sonucu özgürlüklerin ucundan kıyısından budanması; verilen bir özgürlüğün hangi durumlarda askıya alınacağına dair temel hukuk metinlerine uzun uzun kısıtlayıcı hükümler yerleştirilmesi ve genellikle otoriter politikalar izlenmesidir.

Dini versiyonlarında radikal selefi zihniyet baskıları ve yasakları "Kur'an ve Sünnet böyle buyuruyor" diyerek, veya (Hristiyan versiyonunda) falanca Aziz filanca İncil versiyonunda böyle buyuruyor, İsa Efendimiz böyle istiyor diyerek, yahut Kilise adamı olmayanlar tarafından kutsal metinler yorumlanamaz, diyerek meşrulaştırır.

Seküler versiyonlarında ise ya zaten olağanüstü koşullarda yapılmış, evrensel normlardan uzak temel hukuk metinlerine yerleştirilen ve serbestiyet hükmünden daha fazla yer tutan yasaklayıcı istisna hükümlerini, ya da buna bile gerek duymaksızın falanca lider filanca konuşmasında böyle buyuruyordu, diyerek üstün liderin dokunulmazlık ve sorgulanamazlık zırhının gölgesine sığınarak aynı şeyi yaparlar. Hitler Almanya'sında Führer böyle istiyor dendi mi,

ve bunların gerekçeleri konusunda geniş bilgi için, örneğin, bkz. Nutuk (2005) yanısıra, Aydemir (1998 ve 2003), Kabaklı (2004a ve 2004b), Tunçay (1992), Tekeli ve İlkin (1982 ve 1983).

akan sular dururdu; askeri darbelerin ardından kurulan ara rejimlerde de Milli Güvenlik Konseyi böyle istiyor denerek aynı şeyler yapılmıştır. Radikal selefi bir İslâmcı için İbn Teymiyye'nin böyle buyurması veya Seyyid Kutub'un öyle yazması bir şeyin öyle kabul edilmesi için yeter nedendir.

Radikal selefi zihniyet özgürlüklere ancak kendi işine yaradığı ölçüde prim verir. Sonuçları kendi işine gelmediği yahut başkalarını daha kazançlı çıkardığı zaman özgürlükler türlü bahanelerle askıya alınmaya çalışılır. Dünyanın pekçok ülkesinde, özellikle de demokrasiye geçişi deneyen az gelişmiş 3. dünya ülkelerinde iktidar seçkinlerinin kafasına uygun partilerin seçim kazandığı dönemler gayet olağan karşılanırken, aykırı partiler seçim kazandıklarında sık sık rejim krizlerinin çıkarılması bunun tipik örneklerindedir. Bunun sadece 3. dünya ülkelerine özgü olduğunu sanmak da yanlıştır. Dünyanın patronluğuna soyunan ama yönetimine radikal selefi zihniyetin egemen olduğu ülkelerde de güvenlik gerekçesiyle özgürlükleri budayacak yasal düzenlemeler yapılmakta, "Yurtseverlik Yasası" çerçevesinde özgürlükler budanmaktadır. Dünya sisteminde merkez-dışı kalmış veya geriden gelen "çevre" ülkelerde ağır aksak gelişen demokrasi ve özgürlükler merkez ülke(ler)in işine yaradığı zaman bu gelişmeler alkışlanmaktadır. Bu tür gelişmeleri kendi menfaatlerine uygun bulmadıkları zaman büyük güçler ya iktidar mücadelesinin yaşandığı az gelişmiş ülkedeki despotları doğrudan veya dolaylı yollarla desteklemek suretiyle özgürlükleri budamakta, ya da sözkonusu ülkeleri bizzat kendileri işgal etmekte bir sakınca görmemtedirler. Bir kez daha, dediğim dedikçi, baskıcı, otoriter radikal selefi zihniyet, bu kez devlet düzeyinde organize bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. RADİKAL SELEFİ ZİHNİYETİN FARKLI YÜZLERİ

Radikal selefi zihniyetin belirli bir dine, milliyete, coğrafyaya veya uygarlığa özgü olmadığını açıkça belirtmek gerekir. Son tahlilde radikal selefi zihniyet bir düşünüş biçimidir; dünyaya, eşyaya ve evrene belirli bir bakış açısı, bir perspektiftir; bir duyuş, algılayış ve yorumlayış biçimidir. Bu anlamda radikal selefi zihniyet insanın yaşadığı her coğrafyada, insan kitlelerinin mensubu olduğu her din ve mezhepte, her siyasi ve ideolojik gelenekte görülebilir. Bu çalışmada, radikal selefi zihniyetin ete kemiğe büründüğü ve ideoloji olarak görüldüğü beş önemli yüzü irdelenmektedir. İlk olarak üzerinde durulacak olan radikal selefi zihniyet ideolojisi, radikal İslâmcılıktır.

a. Radikal İslâmcılık

İslâmcılığın bir geniş, bir de dar anlamda tanımlanması mümkündür. Geniş anlamda İslâmcılık, İslâm'ın modern dünyaya ilişkin önemli şeyler söyle-

diğine inanma ve bir şekilde bunu hayata geçirmeye çalışma tavrı olarak tanımlanabilir (Fuller 2002 ve 2003). Dar anlamda İslâmcılık ise İslâm'ın tarihin belirli bir kesitinde yaşanmış şekliyle modern zamanlarda da aynen yaşanabileceğini, yaşanması gerektiğini düşünme ve bunun için seferber olma tavrıdır. İslamcılığın, siyasetle doğrudan içli-dışlı olanından siyaset dışı olanına, demokrasiyle barışık olanından demokrasiye bir "kâfir ideolojisi" olarak bakılmasına, şiddete cevaz vereninden barışçı olanına, radikalinden liberaline çeşitli yüzleri vardır.³ Radikal İslâmcılık dar anlamdaki İslâmcılığın şiddete cevaz veren, hoşgörüsüz, eşyaya burnunun dikine bakan özel bir türüdür.

Tarihsel olarak radikal İslâmcılığın gelişim seyrini detaylı bir şekilde incelemek ancak başlı başına başka bir eserin konusu olabilir. Kuşbakışı bir gezintiyle ve kısaca söylemek gerekirse, İslâm'da radikal selefi zihniyetin ilk belirgin örneği *Haricilik*dir. Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki Hilafet ve bununla iç-içe olan iktidar kavgasından rahatsız oldukları için iki gruptan da ayrılan, bu nedenle de kendilerine "Hariciler" denen grup; hoşgörüsüzlük, karşısındaki kâfir olarak damgalama konusundaki acelecilik ve rahatlık, ayetlerin dar görüşlü yorumu, ve nihayet kâfir olarak gördüklerinin kellesini almakta tereddüt etmeme konularında, sonraki çağların radikal seleflerine son derece kötü bir miras bırakmışlardır.⁴

Sonraki çağlarda İmamı Şafi, Ahmed b. Hanbel, İbn Kayyim el-Cevziye, İbn Teymiyye, Muhammed b. Abdul Vahhab, daha modern zamanlarda da Hasan El-Benna, Said Havva, Ebu'l Ala El-Mevdudi, Seyyid Kutub gibi bazı alimlerin görüşlerinden önemli ölçüde beslenen İslâmcı radikal selefi düşünceye göre dünya mümin ve kâfirlerden mürekkep, hayat iman ve cihat-ı ibarettir. Bu söz geniş anlamıyla alındığında esasen pek çoğumuzca kabul edilebilir bir sözdür: insanlar genelde ya Allah'a ve Ahiret Gününe inanırlar, ya inanmazlar; içlerinde "agnostik" takılanlar, "böyle şeyler bilinmez" diyenler varsa da, sayıları ihmal edilebilecek derecede azdır. Bir üçüncü kategori olarak kabul edilebilecek "münafık" inanmadığı halde inanıyor olmanın kazançlarından istifade edebilmek için inanıyormuş gibi görünen kişi demektir, dolayısıyla inkâr edenler grubuna dahildir. Bu nedenle gerçekten de insanların "inanırlar" ve "inkârcılar" şeklinde esas itibarıyla iki kategoriye ayrılması mümkündür.

³ İslamcılığın, özellikle de siyasal İslamcılığın çeşitli yüzleri, İslâm dünyasındaki İslâmcı hareketler ve Batı dünyasına bakışları konusunda oldukça derli toplu bir inceleme için bkz. Fuller (2003).

⁴ Hariciler'in "Allah'ın kitabı böyle emrediyor" diyerek masum insanları "koyun boğazlar gibi" nasıl öldürdükleri konusunda bazı örnekler ve İslâm'da devrimci düşüncenin sosyolojik temeli olarak Hariciye zihniyeti konusunda dikkate değer bir tartışma için bkz. Akyol (1988).

Ancak radikal selefi zihniyet elinde bu ayrım o kadar uç noktalara taşınabilmektedir ki, adam inanıyor olsa bile bizim gibi inanmadığı için, veya ölçüsüz bir söz sarfettiği için, veya buna benzer hoşça gitmeyen bir davranış sergilediği için hemen "kâfir" olmakla, küfre düşmekle, İslâm dışına çıkmakla suçlanır. İslâm dışındaki dinlerin mensubu olanlar ne kadar Allah'a ve ahiret gününe inanırlarsa inansınlar, radikal selefi İslâmcılar tarafından zaten "mümin" olarak kabul edilmezler. Ayrımcılık bu düzeyde kalsa, yine bir dereceye kadar kabul edilebilir. Oysa "Ne yapalım kâfirse kâfir; o yoluna, biz yolumuza" denmez, kutsal metinlerin belirli bir perspektifle yorumlanmasından veya tarihte görülen bazı uygulamalardan çıkarılan kimi cezalar bu dünyada inkârcı olarak kabul edilenlere karşı uygulanmaya kalkışılır. İşte asıl itiraz edilmesi gereken budur. Üstelik bu insanlar dillerinden Kur'an ve Sünnet'i düşürmeyen insanlardır; Hz. Peygamberin "biri bir başkasını kâfirlikle itham ettiği zaman o iki kişiden biri kâfir olur" uyarısından mutlaka haberdar olsalar gerektir. Bu sözün anlamı, haksız yere bir kişiyi kâfir olmakla suçlamanın bizzat suçlayanı kâfir durumuna düşüreceğidir. Kur'an ve Sünnet konusunda en fazla duyarlı olma iddiasındaki bir düşünsel geleneğin başkalarını en kolay bir şekilde kâfirlikle suçlayan bir eğilime sahip olması, hazin bir çelişkidir.

Benzer şekilde, "iyiliklerin yaygınlaşması ve kötülüklerin ortadan kalkması için bütün gücüyle gayret etme" anlamında alındığı zaman her Müslüman için kabul edilebilir bir söz olan "hayat iman ve cihattan ibarettir" sözü, radikal selefi zihniyetin prizmasından geçerek kırınımına uğradığı zaman, neredeyse her fırsatta eline kılıcı alıp kâfir avına çıkma, İslâm'ı kabul etmeyenlere gerekirse zorla doğru yolu gösterme ve şiddet yoluyla hidayete davet çağrısına dönüşmektedir. Böyle bir düşüncenin, Müslüman olmayanlar bir yana, liberal zihniyetli, mistik eğilimli veya ılımlı Müslümanlar açısından kabul edilebilir bir yanı yoktur.

İslâmcı radikal selefi zihniyet mensuplarının ayırt edici özelliklerinden birinin "Kur'an ve Sünnet"i dilinden düşürmemek olduğuna işaret edilmişti. Bu kişiler her konuştuğunda Kur'an ve Sünnet'e referans verme, söyledikleri her şeyi Kur'an ve Sünnet'le temellendirdiklerini iddia etme, ve, sözlerinde ve yazılarında doğrudan bu iki kaynağa gönderme yapmayanları küçümseme eğilimindedirler. Bu cümleden olarak, dini metinleri kolektivist bir bakışla okuma, bireyi cemaate kurban etme ve ayetleri slogan gibi kullanma radikal selefi İslâmcı geleneğin düşünüş biçiminin ayrılmaz birer unsuru ha-

line gelmiştir.⁵ Radikal selefi İslâmcılar Kur'an ve Sünnet'i Müslümanların hayatına anlam katacak ve yön verecek temel ilkelerin çıkarsanacağı iki temel kaynak olarak değil, aynı zamanda bir tarih, tıp, astronomi ve hukuk kitabı olarak da okumak, günlük hayatın işleyişiyle ilgili her ayrıntıyı ve her kuralı oralardan devşirmek isterler. Kur'an'ın bir tıp, fizik, kimya veya hukuk kitabı olmadığını, oradan ilkelerin alınabileceğini, ancak bu ilkelerin "ete kemiğe büründürülmesi"nin, yani günlük pratiğe nasıl aktarılacağıнын bugünün Müslüman ilim, fikir, sanat ve siyaset adamları ile aydınlarının çabalarıyla gerçekleşecek bir olgu olduğunun söylenmesine bir gaflet, sapıklık, veya kutsal kitabın küçümsermesi olarak bakarlar.

Yine bu cümleden olarak ayet ve hadisleri bağlamından kopararak kesirme hükümler çıkarmak da radikal selefi İslâmcıların tipik özelliklerindedir. Örneğin Tevbe suresindeki "Onları gördüğümüz yerde öldürün" gibi bazı ayetleri bağlamından koparıp, sözkonusu ayetlerin aslında bir sıcak savaş ortamında düşmana karşı nasıl bir tutum takınılması gerektiğiyle ilgili olduğunu gözardı ederek, adeta her gördüğümüz inkârcıyı öldürmeye cevaz veren bir fetva gibi görmek; "Onları dost edinmeyin" ayetinden, tamamlayıcı koşulları görmezden gelerek, kayıtsız koşulsuz Hristiyan ve Yahudi düşmanlığına temel üretmek; dinlerarası diyalog girişimlerini yozlaşma, İslâm'dan taviz vermek, "Allah'ın düşmanlarıyla dost olmak" gibi görmek ve böyle şeyler yapanları şiddetle eleştirmek, yer yer sapıklıkla suçlamak radikal selefi zihniyetli İslâmcılarda sıkça rastlanan eğilimler arasında yer alır.

Öz ile biçim arasında, zarf ile mazruf arasında, çekirdekle kabuk arasında çoğu kez bir ayırım gözetmeyen radikal selefi İslâmcılar İslâm'ın belirli bir siyasi model öngördüğüne, bunun da Hz. Peygamber ve Dört Halife devrinde uygulandığına inanırlar. Dolayısıyla yapılması gereken "öze dönmek," tarihin o altın çağında yapılan uygulamaları aynen yeniden inşa veya ihya etmektir. Öz ile biçim ayırımını görmezden gelerek tarihi aynı kalıplarda tekrarlama anlayışı siyasetten ekonomiye, kılık kıyafetten yeme-içmeye, mimariden eğitime her alanda çeşitli biçimlerde yansımaları bulmaktadır. Bu konuda verilebilecek çok sayıda örnekten birkaçı şu şekilde özetlenebilir: Arap kültürüne ve coğrafyasına özgü formatta cilbab, peçe, çarşaf ve uzun beyaz entari tipi kıyafetlerin "İslâmi kıyafet" olarak nitelendirilip özellikle Batılı ülkelerde yeni Müslüman olan insanlara "İslâmi kıyafet" olarak takdim edilmesi, başka coğrafya ve kültürlerin ürettiği geleneksel kıya-

⁵ Selefi zihniyet tarafından ayetlerin sloganlaştırılması ve Türkiye'deki bazı İslâmcı hareketlerin serüveni konusunda bir araştırma için bkz. Çakır (1990); dini metinlerin bireyci ve kolektivist yorumları konusunda dikkate değer bir inceleme için bkz. Özgen (1999).

fetlerin gayri-İslâmi olarak görülmesi; "Hz. Peygamber eliyle yemek yemişti" diyerek bugün daha temiz ve sağlıklı olduğu su götürmeyen kaşık ve çatala yemek yemeye soğuk bakılması, bunun da Peygambere olan sevgi ve bağlılığın bir gereği olarak takdim edilmesi; daha uç örneklerinde Hz. Peygamber uçağa binmemişi deyip uçağa binilmemesi, karpuz yememişti deyip karpuz yenmemesi; Hz. Peygamber devrinde mescitlerde minare yoktu deyip camilere minare yapılmasına karşı çıkılması,⁶ demokrasi dahil sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan pekçok siyasi teşkilatlanma ve yönetim tarzına İslâmi değildir, gavur icadıdır veya kâfir kurumudur gerekçesiyle karşı çıkılması,..

Oysa İslâm tarihinin romantik unsurlardan arındırılıp daha titiz ve daha soğukkanlı bir gözle incelenmesi, Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemindeki uygulamaların bile kendi içinde birçok bakımdan çeşitlilik arzettiği; gerek Halifelige getirilme yöntemleri, gerekse başta fethedilen arazilerin nasıl bir muameleye tabi tutulacağı olmak üzere Dört Halife döneminde yapılan uygulamaların pekçok bakımdan farklılık taşıdığına işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in bizzat kendisi bile kendisine farklı zamanlarda farklı kişilerce yöneltilen "Ey Allah'ın elçisi, en iyi amel nedir?" sorusuna bir defasında "ana-babaya hürmet etmektir," bir başkasında "sefere katılmaktır," bir başkasında "namaz kılmaktır," bir başkasında "yoksullara cömert davranmaktır" diyerek "en iyi amel" in zamana, zemine, soruyu soran kişinin içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak farklı bir görüntüye bürünebileceğine işaret etmişken, radikal selefi İslâmcı zihniyetin tektipçi ve eski kalıpların tekrardan ibaret yaklaşımlarını ciddiye almak zordur.

Kutsal metinlerin zahiri (açık, kendi üzerindeki, görünüşteki) anlamını esas almak; akıl, mantık, kıyas ve rey gibi delillere soğuk bakmak; nass'ı akla, nakli bilgiyi akli bilgiye öncelemek, radikal selefi İslâmcı zihniyeti karakterize eden belirgin özelliklerdendir. Kur'an'da geçen "Allah'ın eli," "Allah Arş üzerine oturdu" gibi ifadeleri İslâm rasyonalistleri olarak görülebilecek Kelamcılar "Allah'ın kudret eli, hükümranlığı," "Allah'ın bütün evreni kuşatması, her şeye hakim bir konumda olması" gibi yorumlar getirirken, İslâmi dogmatizmin temsilcileri sayabileceğimiz koyu selefler bu gibi ayetlerin lafzi manalarıyla aynen olduğu gibi alınmasında, yorumdan kaç-

⁶ Bu satırların yazarının yüksek ihtisası için ABD'de bulunduğu sırada, şehirdeki küçük bir Müslüman topluluğun kıt kanaat imkanlarıyla yaptırdığı, ibadethane, kütüphane ve sosyal amaçlı kullanıma uygun "Islamic Center"ın çatısına bir minare yapırma önerisine cemaatin akıl hocası fıkıh danışmanı konumundaki radikal selefler "Hz. Peygamber zamanında yapılan mescitlerde minare yoktu, bid'attir" diyerek karşı çıkmışlardı. Böylelikle Amerika gibi Müslümanlarla kitlesel düzeyde yeni muhatap olmaya başlamış bir toplumda yüzbinlerce dolar vererek yapılamayacak bir reklam ve tanıtım olanağı çöpe atılmış oldu.

nılmasında ısrar etmişlerdir (Uludağ, 1994).⁷ "Ehli Hadis" olarak da anılan ilk dönem Selefilere önemli bir kısmı zayıf, hatta uydurma hadisleri akla, mantığa ve kıyasa tercih etmişlerdir. Kendilerinin yöntemini reddederek, açık bir ayetin bulunmadığı konularda akıl, mantık ve kıyası fıkıh usulüne (kaynaklardan hüküm çıkarma yöntemine) esas alan ve zayıf hadisleri öne almayı reddeden İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye de şiddetli eleştiriler yöneltmişlerdir.

Aynı zihniyetin bugünkü temsilcileri de akıl ve mantığa, bilimsel bulgulara ve başka bilgilenme kaynaklarına müracaatta bulunmayı, hadislerin sihhatini sorgulamayı, hele hadisleri Kur'an'ın ışığında eleştirel bir süzgeçten geçirmeyi bir sapıklık, dalâlet ve yoldan çıkma olarak görmektedirler. Eski devirlerde yaşamış alimlerin o devrin şartlarına göre verdikleri fetvaların ve yaptıkları tahlillerin günümüzde geçerli olmayabileceği görüşü radikal selefi zihniyetin hiç de sıcak bakmadığı bir görüştür. Tipik bir radikal selefi zihniyetli kişiye zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi gerektiği fikrini kabul ettirebilmek zordur. Ona göre yapılması gereken yapılmış, söylenmesi gereken söylenmiştir. Dini bizden daha iyi bildikleri kuşku götürmeyen önceki alimlerin hükümlerini bir kenara bırakarak yeni hükümler peşinde koşmak en hafifinden bid'at'tır. Bu bağlamda radikal selefilere dillerinden düşürmedikleri hadislerden biri de "Dinde her yeni şey bir bid'at'tır; her bid'at dalâlettir; her dalâletin sonu ateştir" şeklindeki hadistir. Hadisin katı yorumu selefilere her türlü yeniliğe karşı otomatik bir şekilde cephe almaya yöneltmektedir.⁸

Türkiye'de de temsilcilerine rastlanmakla birlikte,⁹ radikal selefi İslâm zihniyetinin asıl temsilcilerine daha çok Arap dünyasında, özellikle de Hicaz ve Körfez bölgesinde rastlanmaktadır. Bu bölgede egemen olan Vahhabilik

⁷ İslâm düşüncesinde temel düşünce ekolleri olarak Selefiye'nin yanısıra, Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe de bulunmaktadır. Yazının konusu olmadığı için diğer ekollere burada girilmemektedir. Bu konuda kayda değer iki inceleme için bkz. Uludağ (1994) ve Kutlu (2001).

⁸ Gençlik yıllarında selefi yönelimi baskın bazı İslâmcı aydınların zamanla daha ılımlı bir çizgiye gelmeleri gerek Türkiye ve gerekse dış dünyada gözlenen memnuniyet verici bir gelişmedir. Bu bağlamda örneğin Ali Bulaç'ın "Hayat devamlı değişiyor... O zaman inançları genel maksatlarına uygun olarak hükümlerin de değişmesi gerekir. Çünkü hükümler çoğunlukla tarihseldir. Yani tarihin bir döneminde bir ihtiyaca cevap vermek üzere konulmuşlardır... Dini öğretilerin her an, her durumda yeniden yorumlanması, yeniden okunması gerekir... Okunmadığı zaman bundan 'totaliter' ve 'mutlakiyetçi' düşünceler ve ideolojiler çıkar" (Düzel, 2001:56) şeklindeki değerlendirmesi, 'İslâm devleti' projesinin, yani toplumu zorla 'İslâmi' bir kalıba (seküler versiyonda, pozitivist) bir kalıba sokma düşüncesinin Jakobenezmin 'ulus devlet' projesinden esinlendiğini ve artık eskidiğini söylemesi (s. 58-62) oldukça dikkate değerdir. Endonezya, Malezya, Pakistan, Suriye ve Tunus kökenli ilımlı ve değişimci başka bazı İslâmcı aydınların bu gibi konulardaki benzer argümanları için bkz. Fuller (2003).

⁹ Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve İslâmcılar konusunda etraflı bir araştırma için bkz. Kara (1986, 1987, 1994).

mezhebi esasen radikal selefi zihniyetin çöl şartlarında ortaya çıkmış biçimi olarak kabul edilebilir. İran ve Sudan'da devrim ve darbeye işbaşına gelmiş yönetimler, Afganistan'ın devrik Taliban yönetimi yine radikal selefi zihniyetin temsilcileridir. Ancak, sevindirici bir şekilde, İslâm dünyasında son zamanlarda bir ılımlaşma, Batı ile dostane ilişkiler geliştirme ve terörizmin her türlüşüne karşı çıkma arayışları dikkati çekmektedir. 2005 yılının Temmuz ayında Yemen'de yapılan İslâm Konferansı Örgütü zirvesinde "aydın ılımlılık" (enlightened moderation) kavramı çerçevesinde belirlenen strateji geleceğe yönelik umutları artırmaktadır.

b. Evanjelizm: Fundamentalist Hristiyanlık

Radikal selefi zihniyetin genelde Müslümanlara, özelde radikal İslâmcılara özgü bir zihinsel biçimleniş olmadığı belirtilmişti. Hristiyan dünyada da bu zihniyetin versiyonlarına rastlanması mümkündür. "Yeryüzünden İsa düşmanlarının ve şer odaklarının silinmesi" amacıyla düzenlenen Haçlı seferlerinin esasen böyle bir zihniyetin eseri olduğunu söylemek mümkündür. Yakın zamana kadar Katolik dünya "Kilise'nin dışında kurtuluş yoktur" diye inanıyordu; şimdilerde bu konuda biraz esneme oldu ve artık Katolik olmayanların da kurtuluşa erebilecekleri kabul edilmeye başlandı.¹⁰ Ortodoks dünyada da benzer zihinsel yapılanmalar eksik değildir. Balkanlar ve Kafkasya kökenli bir kısım Ortodoks Hristiyanlardaki iflah olmaz Türk ve İslâm düşmanlığının esasen en belirleyici dinamiklerinden biri, radikal selefi bir dini inanaşa sahip olmalarıdır. Ancak bu yazıda yalnızca Protestan dünyadaki radikal selefi dini zihniyet üzerinde durulacaktır.

Protestanlıkta her kilise adeta kendi başına bir başka din veya mezhep gibidir; mahalli kiliseler birbirlerinden önemli ölçüde bağımsızdırlar. Avrupa ve Amerika'da bu şekilde binlerce Protestan kilisesinin varlığından söz etmek mümkündür. Protestan kiliselerin bir kısmına mensup, kendilerine Yeniden Doğuşçu, İsa'nın müjdecisi, Evanjelic gibi sıfatlar veren bazı gruplarda kıyametçi ve kurtuluşçu inanışlar oldukça güçlüdür. Aralarındaki nüansları gözardı ederek, bu grupların tümünü birden Evanjelist veya Fundamentalist Hristiyan gruplar olarak nitelemek mümkündür. Özellikle ABD'de son yirmi-otuz yıllık dönemde hızla büyüyen ve müntesiplerinin sayıları milyonları bulan Evanjelistlere göre Kıyamet kopmadan Hz. İsa ikinci kez yeryüzüne inecek; İsa'nın başına geçeceği İyiler Ordusu ile bütün

¹⁰ 1965'teki II. Vatikan Konsül'ünde Katolik Kilisesi dışında kalanların da kurtuluşa erebilecekleri kabul edilmiş, öteki kiliselerle birbirlerini aforozdan vazgeçilmiş, daha barışçı bir anlayış benimsenmiştir. 21. yüzyılın başında giderek önem kazanan dinlerarası diyalog arayışlarında bu tavrı değişikliğinin büyük rolü bulunmaktadır.

ötekilerin dahil olacağı. Kötüler Ordusu arasında bir Kıyamet Savaşı (Armagedon) yapılacaktır; İyiler Ordusu savaştan galip çıkacaktır, yeryüzünde kırk (bazı versiyonlarında, bin) yıl gibi bir süre mutlu ve huzurlu bir çağ yaşanacaktır, sonra da dünya hayatı sona erecektir. Kurtuluşa erebilmek için önce İsa'yı kişisel olarak kendine "Kurtarıcı" (Savior) kabul etmek, ardından da yeryüzünü onun dönüşüne uygun hale getirmeye çalışmak, sahneyi İsa'nın dönüşü için hazırlamak gerekmektedir.¹¹

İşte tam bu noktada Evanjelist Hristiyan inanışlarıyla Siyonist Yahudilerin siyasi emelleri arasında ilginç bir ittifak doğmaktadır. Scofield İncilindeki bazı pasajlar öyle yorumlanmaktadır ki, İsa'nın yeryüzüne dönebilmesi için İsrail'in kurulması, Yahudilerin Filistin'de toplanması, Kudüs'ün başkent olması, III. Süleyman Mabedi'nin yeniden inşa edilmesi ve "düvelerin kurban edilmesi" merasiminin başlaması gerekmektedir. Başka bir deyişle, bunları yapmaya çalışan İsrail Yahudileri esasen Tanrının buyruğuna ve İncil'in kehanetine uygun hareket etmektedirler. O halde İsrailileri bu tür faaliyetlerinde desteklemek gerekir. Başta ABD olmak üzere Batı dünyasından İsrail'in uyguladığı dehşet politikalarına karşı ciddi bir tepki gelmemesinin derinlerde yatan, siyaset üstü metafizik-dinsel nedeni budur.

Şimdiki ABD Başkanı Bush ve ailesi ile ekibindeki pekçok insan koyu Evanjelist inanışlara sahip kişilerdir. ABD'nin 11 Eylül bahanesiyle son zamanlarda giriştiği faaliyetler, Afganistan ve Irak'ı işgali, yüzbinlerce masum insanın öldürülmesinin gerekçelerine dikkat edilecek olursa, bütün bu etkinliklerin son tahlilde meşrulaştırıcı temelini radikal selefi zihniyet olduğu görülecektir.¹² "Ya bizden yanasınız, ya teröristlerden" demek özü itibarıyla "dünya iki gruptan ibarettir; teröristler ve biz, bir üçüncüsü mümkün değildir" demektir. Bu ise dünyayı "aklar ve karalar"dan ibaret gören radikal selefi zihniyetin tipik indirgemeciliğidir. "Dünyayı teröristlerden temizleyinceye kadar terörizme karşı savaş" denmektedir; bu, kendinde "yeryüzünü parazit unsurlardan temizleme" gibi tanrısal bir misyon görme şeklindeki selefi kabule tıpa tıp uymaktadır. Bu arada eşit derecede terör faaliyetleriyle meşgul olan gruplardan bazılarının "terörist" bazılarının ise "özgürlük savaşçısı" olarak görülmesi, "özgürlük ve demokrasi getireceğiz" vadiyle ülkelerin işgal edilmesi ve adeta birer açık hava hapishanesine çevrilmesi, cezaevlerinde mahkûmlara korkunç işkenceler yapılması,.. gibi demokrasi, insan hakları ve özgürlük söylemiyle uyuşmayan hazin çelişkiler

¹¹ İsa'nın dönüşü, Kıyamet Savaşı ve Evanjelist inanışlar konusunda daha geniş bilgi için bkz. Halsell (1999).

¹² Evanjelist inanışların ABD'nin Ortadoğu politikalarına ve İsrail ile ilişkilerine nasıl yansıtıldığıyla ilgili bir tartışma için bkz. Acar (2002).

ortada durmaktadır. Tek cümleyle söylemek gerekirse Amerika'ya veya gayri-Müslimlere karşı kan dökmekte bir sakınca görmeyen ve bunun için dini gerekçeler bulan Üsâme bin Ladin zihniyeti ile, terörizmi bahane ederek bütün dünyada terör estiren, sonuçta dünyayı bir kaosa sürükleyen (Lawrence, 2004), bunun için siyasi ve dini gerekçeler bulmakta zorluk çekmeyen Neocon zihniyeti birbirinin ikiz kardeşidir. İkisi de zararlıdır, ikisi de şiddet yanlısıdır, ikisi de dünyayı zorla kendi kalıbına sokma derdindedir; ikisi de siyasi ve ekonomik menfaat arayışını daha kabul edilebilir üst dini-metafizik gerekçelerle süsleme peşindedir. İkisinin de bizi getirip bıraktığı veya bırakacağı dünya barışın olmadığı, güvensiz, kan gölüne dönmüş bir dünyadır. Böyle bir dünya arzu etmeyen, şiddet ve dehşete itirazlı olan, daha barışçıl ve güven içinde bir dünya arzulayanların son tahlilde uğraşmaları gereken ortak hedef, bu kötü tabloyu ortaya çıkaran radikal selefi zihniyettir.

C. Şovenizm: Irkçı Milliyetçilik

Milliyetçilik ideolojisi çağımızın en tartışmalı ideolojilerinden biridir. Bazılarına göre 1789 Fransız Devrimi'nin insanlığa bir armağanı olan ve bölücü, ayrımcı, ırkçı bir nitelik taşıyan milliyetçilik çağımızda artık miadını doldurmuş, hiçbir derdimize deva olmayacağı anlaşılmış bir ideolojidir. Bazılarına göre ise milliyetçilik bir ara zayıflamaya yüz tutsa bile Sosyalist Blok'un dağılmasından ve Amerika'nın bütün dünyayı hegemonyası altına alma girişimlerinden sonra yeniden canlanan, eski imparatorluk kalıntısı topraklarda bastırılmış milli kimliklerin yeniden keşfedilmesine yardım eden ve önümüzdeki on yıllarda da bir hayli etkili olacak bir ideolojidir.

Aslında her iki söylemin de haklı yanları vardır. İşin gerçeği yeknesak, tektip bir milliyetçilik yoktur; bazı özellikleri öne çıkmış bazı özellikleri ise bastırılmış çeşitli milliyetçilik versiyonları vardır.¹³ Bu bağlamda milliyetçiliğin örneğin ırkçı, militarist, liberal, muhafazakâr, dinsel ve anti-emperyalist versiyonlarından sözedilebilir. Üçüncü dünya ülkelerinde daha yaygın olduğu gözlemlenen milliyetçilik ideolojisinin Türkiye'de de çeşitli biçimlerde karşımıza çıktığı görülmektedir.

Kısaca Türk milletini çeşitli dozlarda öteki milletlerden üstün görmeyi, yüceltmeyi ve ona sadakati öngören ideoloji olarak tanımlanabilecek olan Türk milliyetçiliğinin başlıca beş türünden sözedilebilir: *Atatürk milliyetçiliği* olarak da anılan ve bir yönüyle Kurtuluş Savaşı döneminde yeşerip ülkeye sadakatle tanımlanan, bir yönüyle ise Cumhuriyetin ilk yıllarında devreye sokulmuş olan, aynı dili ve kültürü paylaşan bir Türk milleti inşâ etme poli-

¹³ Türkiye'de çeşitli milliyetçilik söylemleri konusunda bkz. Bora (2003).

tikalarından kaynaklanan, Türk kültürüne bağlılığı esas alan, etnik köken ve ırka dayalı milliyetçilik anlayışına *resmi milliyetçilik*; 1930'larda *Kadro*, 1960'lar ve 1070'lerde bu kez *Yön* ve *Devrim* gibi dergiler çevresinde küme-lenen ve "Türk Baasçılığı" olarak nitelendirilebilecek, Marksizm ile milliyet-çiliğin bir sentezini yapmaya çalışan sol eğilimli, iktisadi liberalleşmeye ve dışa açılmaya karşı, İslâmcılığın yükselişine karşı katı pozitivist bir resmi laiklik anlayışını savunan, anti-Batıcı, Üçüncü Dünyacı, AB karşıtı milliyetçilik anlayışına *ulusalcılık*; uzun vadede bütün Türkleri tek bir bayrak altında toplamayla amaçlayan, resmi milliyetçiliğin etnik milliyetçi damarından beslenen bir yorumu olan, etnik temelli, Türk-merkezli milliyetçilik anlayışına *Pantürkizm* veya *Türkçülük*; resmi milliyetçiliğin modernleşmeci ve kalkınmacı yönüyle barışık, Atatürk'ün işaret ettiği muasır medeniyet seviyesini yakalama hedefini benimseyen, çağdaş uygarlıktan bugünkü Batı'nın temsil ettiği siyasi ve iktisadi liberalizmi anlayan milliyetçilik anlayışına *liberal* ya da *yeni milliyetçilik*; nihayet kaynağını esas itibariyle dinden alan, ümmetçi, Batı-karşıtı, anti-modernist, yer yer anti-Semitist özellikler taşıyan milliyetçilik anlayışına da *dinsel milliyetçilik* adı verilmektedir (Alpay, 2005). Esasen bu tanımlar küçük rötüşlerle hemen her ulusun özel koşullarına uyarlanıp o uluslar için de benzer milliyetçilik tanımlarına ulaşmak mümkündür. Bu yazıda eleştiri konusu yapılan ve düşünsel karakteristikleri itibariyle radikal selefi zihniyet kategorisine sokulabilecek olan milliyetçilik türleri ırkçı, militarist, ulusalcı ve dinsel milliyetçiliktir.

İrkçı milliyetçilik başka ırkların veya milletlerin büyük tehdit olarak görülmesi temeline dayalı, belirli bir ırkın üstünlüğüne inanan, etnik ayrımcılığa yönelmiş, en aşırı biçimlerinde insanları kafataslarına bakarak sınıflandırmaya kalkışan, aşağı ırkların sindirilmesi ve üstün ırkın egemenliğinin tesisi için güç kullanmaktan çekinmeyen saldırgan ve yayılmacı milliyetçilik anlayışdır. 19. yüzyıldaki Avrupa emperyalizmi, Asya ve Afrika'daki sömürgeci fetih politikalarının yanısıra Hitler'in II. Dünya Savaşı sırasında Yahudilere karşı izlediği soykırım politikaları ve 20. yüzyıldaki iki büyük dünya savaşı, *militarist milliyetçilik* de denen ırkçı milliyetçilik anlayışının sonucuydu (Alpay, 2005). Benzer şekilde, 1980'li yıllarda Bulgaristan'daki faşist yönetim tarafından uygulanan Türkleri Bulgarlaştırma politikaları; 1990'lı yıllarda Balkanlar'da, eski Yugoslavya toprakları üzerinde, özellikle Bosna ve Kosova'da Sırp liderler Miletoviç, Mladiç ve Karadžić öncülüğünde yaşanan trajediler, etnik temizlik hareketi adı altında Serebrenitsa ve başka yerlerde gerçekleştirilen katliamlar hep aynı tür milliyetçilik anlayışının sonucudur. Miloseviç'in "1389 Kosova Savaşı'nın intikamını alıyoruz," "Avrupa'yı Müslümanlardan temizliyoruz" sözlerinde ifadesini bulduğu

üzere, bu sonuncusunda ırkçı milliyetçilikle dinsel milliyetçilik iç içe geçmiş durumdadır. İsrail'in Filistin'in devlet olma hakkını tanımayan, Filistinlileri dünyadan tecrit etmeyi hedefleyen dehşet ve şiddet politikalarına entelektüel zemin teşkil eden Siyonizm ideolojisinde de ırkçı ve dinsel milliyetçiliği bir arada görmek mümkündür.

d. Radikal Sosyalizm

Sosyalist düşüncenin kökleri Karl Marx'tan çok daha öncelere, ilk çağ Yunan düşünürlerinden Eflatun'a (Plato) kadar götürülebilir. Bu düşüncenin de ılımlı ile radikal uçlar arasında salınan birçok versiyonundan söz etmek mümkündür. Marx sosyalist düşünceyi Hegel'den devraldığı diyalektik mantığa dayalı bir tarihsel gelişim şemasına oturtup sistemleştirdiği için sosyalist geleneğin en büyük siması haline gelmiştir. Marx ve Engels'in başını çektiği ekol sosyalizmin en radikal versiyonunu temsil etmektedir. Radikal sosyalizmin temel argümanları en sistemli bir biçimde Marx ve Engels'in birlikte kaleme alıp 1848'de yayımladıkları *Komünist Manifesto* (Marx ve Engels, 1964) adlı eserde ifade edilmektedir.

Kısaca söylemek gerekirse radikal sosyalizm özel mülkiyete karşı, özel mülkiyet ve rekabeti birçok olumsuzluğun kaynağı olarak gören bir ideolojidir. Buna göre insanlık ilkel-komünal toplumdan başlayıp, sırasıyla köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplum ara duraklarından geçerek nihayet sınıfsız çelişkisiz komünist toplumla sona erecek bir yolculuk içindedir. Sınıfsız toplumdaki önceki her aşamada, diyalektik mantığın öngördüğü biçimde *tez* ve *antitez* olarak adlandırılan toplumsal iç çelişkiler vardır. Veri bir toplumsal formasyon içindeki üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiden oluşan *tez* ve *antitezin* çatışmasından *sentez* doğar; bu sentez, yeni ve daha üst bir toplumsal formasyonu işaretler. Bu aşamada sentez yeni bir teze dönüşür; yeni toplumsal formasyonun kendi içinde taşıdığı çelişkilerden bir antitez ortaya çıkar ve bu çatışma böylece sürer gider. Bu anlamda insanlık tarihi aynı zamanda sınıf mücadelelerinin tarihidir. Bu çelişkiler sınıfsız toplumu simgeleyen Komünist toplumda sona erecek, insanlık çatışmalardan kurtulacak, bir insanın sabahleyin balığa çıkıp öğleden sonra yazarlık, akşam ressamlık yapabileceği adeta dünya cenneti kurulacaktır.

Tarihin akış çizgisini belirleyen kanunları keşfettiği, dolayısıyla geleceği bu kanunlara bakarak tahmin edebileceği iddiasında olan "bilimsel sosyalizm" bu yönüyle *tarihselcidir*.¹⁴ Marx'ın en önemli eseri olan *Kapital* (Marx, 1976 [1867]), esas itibarıyla onun yaşadığı dönemin ve coğrafyanın hakim ik-

¹⁴ Tarihselci görüşlerin ciddi bir eleştirisi için bkz. Popper (1985).

tisadi sistemi olan vahşî kapitalizmin acımasız bir eleştirisidir. Buna göre kapitalizm; üretim araçlarının mülkiyetine sahip sermayedarların, “kaybedecek zincirlerinden başka bir şeyi olmayan” proleter işçi sınıfını devamlı sömürdüğü ve onun sırtından kazandığı artık değere elkoyduğu bir düzendir. Bu düzen, işçi sınıfının bilinçlenip haklarına sahip çıkması ve burjuvaziye karşı ayaklanarak proleterya diktatörlüğünü kurmasıyla son bulacaktır. Tarihin akışı da zaten bunu gerektirmektedir; o halde bize düşen proleteryanın bilinçlendirilerek burjuvaziye karşı ayaklanması sürecini hızlandırmaktan ibarettir.¹⁵

Marx’ın bu tasvirleri yapıp kapitalizmin sonuna dair çeşitli öndeyilerde bulunduğu günlerin üzerinden yüzelli yılı aşkın bir süre geçmiş; ancak kapitalizm yıkılmamış, “azalan kâr oranları” kapitalizmi kendi sonunu getirecek bunalıma sürüklememiş, Marx’ın bu yöndeki öndeyilerinin hiç biri de gerçekleşmemiştir. Kendini sürekli yenileyen kapitalizmin o günden beri içine düştüğü bunalımları her defasında atlattığı başarılmış, işçilere “zincirlerinden başka” kaybedecek (ev, araba, sağlıklı yaşama koşulları, eğitim olanakları, eğlence ve dinlence araçları, vb. olarak) çok şey kazandırmış olmasına rağmen, sosyalist veya İslâmî, kollektivist aydınların pek çoğuna bugün hakim olan kapitalizm anlayışı, hâlâ Marx’ın damgasını taşımaktadır.

Daha vahim bir olgu, 20. yüzyılda Marx’tan ilham alan sosyalist liderlerin gerçekleştirdikleri sosyalist devrimler sonrasında kapitalizmin işlediği günahlarla kıyas kabul etmez boyutlarda bir seri cinayet, katliam, hatta soykırım gerçekleştirmiş olmalarıdır. İnsanlığı zulümden kurtarma iddiasıyla ortaya çıkıp da adına insanlık tarihinde en fazla cinayet işlenen kişi Karl Marx’tan başkası değildir (Skousen, 2001). Bu da, diyalektik mantığı ruhsal-idealî temellerinden soyutlayarak onu materyalist temellere oturtan, bu operasyonu da “amuda kalkmış vaziyetteki diyalektik mantığı ayakları üzerinde tutturmak” olarak betimleyen Marx’ı kastederek, “beni bir tek öğrencim anladı, o da yanlış anladı” diyen Hegel’in ünlü “tarihin ironisi” kavramıyla açıklanabilecek hazin bir çelişkidir.¹⁶ Nitekim Rusya’nın iki acımasız

¹⁵ Evanjelist Hristiyanların “Kıyamet biz istesek de istemesek de zaten kopacak, o halde bir an önce kurutuluşa ermek için kıyameî çabuklaştıralım, Tanrı’yı kıyamete zorlayalım” anlayışıyla Marksizm’in tarihin kaçınılmaz olarak sınıfsız komünist topluma doğru akacağı, sosyalistlerin bu süreci hızlandırmaya katkı yapabileceği anlayışı arasındaki paralellığe dikkat çekmekte yarar var.

¹⁶ “Hayatın ironisi” veya “tarihin ironisi” insanın en kaçındığı şeye maruz kalması, en savunduğu şeyin en uzağına düşmesi anlamına gelen son derece manidar bir kavramdır. Toplumu adam etmeye soyunan toplum mühendislerinin planlarının bir türlü tutmaması, vatani milleti en çok sevdiğini söyleyip başkalarının da sevmesine asla tahammülleri olmayan çevrelerin yaptıkları yanlışlar sonucu ülkeye en fazla zararı vermeleri, yoksulluğu azaltmak amacıyla piyasaya müdahalenin toplumu daha

diktatörü Lenin ve ardından gelen Stalin'in Bolşevik İhtilalinden sonraki dönemde (1917-1950) Sovyetler Birliği'nde II. Dünya savaşında ölümlen¹⁷ daha fazla sayıda insan katletmiş oldukları tahmin edilmektedir. Yine Çin'de sosyalist bir kültür devrimine girişen Mao'nun, Küba'da ihtilal yaparak sosyalist bir diktatörlük kuran Kastro'nun onbinlerce insanı öldürdükleri bilinmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, en başta iktidarın zor kullanarak ele geçirilmesi olmak üzere, proleteryanın acılarını dindirmek adına radikal sosyalizmin giriştiği eylemlerin hemen hepsinde radikal selefti zihniyetin tipik özelliklerinin hemen tümünü gözlemlemek mümkündür.

e. Militan Kemalizm

Biraz daha yakına, Türkiye'ye bakınca görülen manzara, bu toprakların esasen radikal selefti zihniyetin sadece dini versiyonlarına değil, aynı zamanda seküler versiyonlarına da hiç yabancı olmadığına işaret etmektedir. Gerek Tek Parti döneminde, gerekse çok partili demokrasiye geçildikten sonraki dönemde bürokrasinin ve siyasetin önemli aktörlerinin pek çoğuna, burada eleştirilen radikal selefti bir zihniyetin egemen olduğunu söylemek çok yanlış olmasa gerektir.

Liberalizm, Sosyalizm, Muhafazakârlık ve İslâmcılık gibi başlıca ideolojilere alternatif bir ideoloji olup olmadığı tartışmalı olan Kemalizm'in, esas itibariyle Atatürk'ün bazı sözleri ve uygulamalarından hareketle üretilmeye çalışılan bir ideolojik söylem olduğu söylenebilir. Her ideolojik söylem gibi Kemalizm'in de ılımlı ve aşırı versiyonları vardır. Fransız Devrimi,¹⁸ milliyetçilik, pozitivizm, sekülerizm, ulus-devletçilik gibi kaynaklardan beslenen Kemalizm'in ılımlı versiyonları Atatürk'ün "muasır medeniyet seviyesini yakalamak, hatta üstüne çıkmak" temel hedefi doğrultusunda, Türkiye'yi iktisadi ve siyasi olarak gelişmiş Batılı ülkelerin standartlarına ulaştırmayı öngörürken; radikal-militan versiyonları, bazılarınca "laikçilik" olarak nitelenen katı pozitivist bir laiklik anlayışı çerçevesinde tepeden inme yöntemlerle toplumu dönüştürmeyi; dinin bütün tezahürlerini kamusal alandan dışlamayı; "çağdaşlaşma" adı altında modernleşmeyi esas itibariyle Batı'nın giyim-

da yoksullaştırmak gibi çoğu kez görünmeyen ve arzulanmayan, hattâ amaçlananın tam tersi sonuçlara yol açması... hep tarihin ironisi kavramıyla betimlenebilecek hazin çelişkilerdir.

¹⁷ İnsanlık tarihi boyunca yapılan savaşlar içinde en fazla can kaybının olduğu II. Dünya Savaşında tahminen 55 milyon insan ölmüş olup, bu rakamın o güne kadar yapılan savaşlarda ulaşılan can kaybına neredeyse denk olduğu tahmin edilmektedir.

¹⁸ Kemalizm'in Fransız Devrimi ile olan irtibatına işaret eden kısa bir değerlendirme için bkz. Akyol (2004).

kuşam, eğlenme ve yaşama tarzlarından oluşan biçimsel unsurları benimseme olarak algılayıp, bu doğrultuda toplumu gerekirse militarist yöntemler kullanarak zorla dönüşüme tâbi tutmayı öngörmektedir. Bu çalışmada eleştiri konusu yapılan söylem, Kemalizm'in bu ikinci, yani militan versiyonudur.

Tarihsel olarak bakıldığında, Tek Parti döneminde girişilen icraatların hemen hiç biri halka danışılarak, milletin onayı alınarak yapılan icraatlar değildir. Adı üzerinde Tek Parti dönemi, yani başka bir alternatifin olmadığı, kendisini devletle özdeşleştirmiş parti büyüklerinin millet adına karar verdikleri, kimsenin yapılanlara itiraz şansının olmadığı, muhalefetin bulunmadığı bir dönemdir. Bu dönemdeki uygulamaların en belirgin özelliği Jakoben (tepeden inme), tektipçi, aşırı merkezîyetçi olması ve katı pozitivist bir sekülerizm anlayışına dayanmasıdır. Aslında Kurtuluş Savaşı sırasında asker kaçaklarını takip etmek üzere kurulmuş olan İstiklal Mahkemelerinin savaştan sonra da uzunca bir müddet çalıştırılarak adeta muhalefeti susturma aracı olarak kullanılması, Takrir-i Sükûn kanunuyla basın susturulması, muhalefet partilerine izin verilmemesi, izin verilenlerin de kısa süre içinde kapatılmaları, "arılaştırma" adına dilde girişilen tasfiyecilik hareketi, radyolardan klasik Türk müziğini yasaklamaya kadar varan müzikte tasfiyecilik.. vb. bütün girişimler Tek Parti döneminden akılda kalan tepeden inme, otoriteryen, dediğim-dedikçi uygulamalar olup; doğruları tek yanlı olarak tayin eden ve bunları uygulatmak için zora başvurmadan çekinmeyen radikal selefi zihniyetin tipik yansımalarıdır.¹⁹

Tek Parti dönemindeki baskıcı uygulamaları, bir dereceye kadar, dönemin şartları, Osmanlı'nın dağılması, imparatorluğun yıkıntıları arasından yeni bir devlet ve millet inşa etmenin zorlukları, dönemin egemen katı pozitivist ve faşist ideolojilerinin etkisi gibi faktörlerle izah etmek mümkünse de, bu tür uygulamalar o dönemle sınırlı kalmamış, benzer uygulamalar çok partili hayata geçildikten sonra da devam etmiştir. 1960-97 arası 37 yıllık dönemde demokrasi üç defa doğrudan, bir defa dolaylı olmak üzere dört kez askeri darbelerle kesintiye uğramıştır. Bu süreçte otuzdan fazla siyasi parti kapatılmış, demokrasilerin en önemli kurumu olan Parlamento defalarca feshedilmiş, milletvekilleri ve bakanlar tutuklanmış, bir başbakan ve 2 bakan asılmış, anayasalar lağvedilmiş, ihtilallerin doğası gereği olan baskıcı ve özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalar görülmüştür. Darbelerin son örneği olan ve "postmodern darbe" olarak Türkçe siyaset literatürüne giren 28 Şubat sürecinde askeri bürokrasi "demokrasiye ince ayar yapmış," Parla-

¹⁹ Tek Parti dönemi ve uygulamaları hakkında daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Tunçay (1992), Kabaklı (1993).

mento desteğine sahip hükümet dağılmaya zorlanmış, milletvekili pazarlıkları yapılmış, "irtica ile mücadele" adı altında dindar kitleler rencide edilmiş, dini veya siyasi tercihlerinden dolayı pekçok masum insan veya grup töhmet altında bırakılmıştır. Başörtüsü-türban üzerindeki baskılar bu sürecin belki de toplum hayatı üzerindeki yıpratıcı etkileri henüz tam hesap edilemeyen en ağır yaralardan birini teşkil etmiştir.

Bütün bu yapıların vatan-millet adına, ülkesi ve milletiyle devletin bölünmez bütünlüğünün korunması, huzur ve sükunun sağlanması,.. gibi hayırlı amaçlarla yapıldığı belirtilmiştir. İronik olan, vatan sevgisiyle millet adına bu tür baskıcı uygulamalara girişildiği dönemlerde ülkenin en fazla kapkaç, yolsuzluk ve soyguna konu olmasıdır. Türkiye'ye 50 milyar dolara malolan banka soygunları, yine milyarlarca dolarlık enerji vurgunları, ihaleye fesat karıştırmalar hep anti-irtica kampanyalarının dorukta olduğu dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Gerçekte laik rejimlerde devletin herhangi bir din veya ideolojiye taraf olmaması gerekirken, resmi bir ideoloji benimsenmiş, milletin fertlerinin bu ideoloji etrafında bütünleşmesi beklenmiştir. Beklentilerin gerçekleşmediği görüldükçe de daha esnek, daha özgürlükçü bir tutum geliştirmek gerekirken, başörtüsünde en somut biçimini alan semboller savaşına dönülmüş, artık Fransızların bile terketmeye başladığı, 19. yüzyıldan kalma katı pozitivist bir laiklik anlayışına sınıksız tutunarak her türlü çeşitliliğin bir tehdit olarak algılandığı, örneklerine ancak otoriter rejimlerde rastlanabilecek uygulamalarda ısrar edilmiştir. Zaman zaman hâlâ "devrim kanunları"ndan sözedilerek belirli düşünce ve tutumlar baskı altında tutulmak istenmektedir. İşin ironik yanı, şapka takanların sayısı nesli tükenmekte olan kelaynak kuşlarının sayısına doğru giderken akla gelmeyen, yine devrim kanunları yasaklanmış olan "bey," "ağa," "efendi" ve "paşa" gibi sıfatlar gerek halk arasında gerekse kendilerini devrim kanunlarının yılmaz bekçisi olarak gören çevrelerde gayet yaygın bir şekilde kullanılırken akla gelmeyen devrim kanunlarının, aslında o kanunlarda yeralmayan ama 12 Eylül darbesinden sonra getirilen zorlama yorumlarla yasak kapsamındaymış gibi gösterilen başörtüsü veya türban sözkonusu olunca, sürekli hatırlanmasıdır. "Okullarda kıyafet serbesttir" gibi basit bir yasal düzenlemeyle bir günde çözülmesi mümkün olan, çözülmesi halinde ülkede büyük bir rahatlamaya yolaçacağı açık olan bir sorunun ısrarla çözülmemesi, çözülememesi veya çözdürülmemesi ister istemez, meselenin basit bir başını aç-kapa meselesi olmayı çok aştığını ve daha derinlerdeki bir imtiyaz-mevki-sınıf kavgasının kendisi üzerinden yürütüldüğü bir metafizik sembol meselesi olduğunu düşündürmektedir.

Oysa Türkiye başörtüsü yasağı dahil bütün yasaklardan çok çekmiş bir ülkedir. Yasakları devam ettirme ve toplumsal çeşitliliği bastırma uğrunda yaratılan gerginlikler, sokak çatışmaları, kardeş kavgaları, eğitim hakkından mahrum bırakılarak onbinlerce gencin işsiz ve niteliksiz eleman olarak kalmaya mahkûm edilmesiyle, sonuçta siyasi istikrarın ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamamasıyla Türkiye'nin kaybettiği şeylerin haddi hesabı yoktur. Genç nüfus, jeo-stratejik ve coğrafi konum, iklim çeşitliliği, yer altı zenginlikleri ve nihayet Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya ile tarihsel-kültürel bağlarımızın sağladığı muazzam potansiyele rağmen bugün kişi başına gelir, altyapı, teknoloji, sağlık, eğitim vb. göstergeler açısından potansiyeli bizden sınırlı ülkelerin gerisine düşmemizin temel sebeplerinden biri de, radikal selefi bir zihniyetle toplum idare etmeye ve çeşitlilikleri yok etmeye dönük baskıcı politikalarla toplumsal gerginliği sürekli canlı tutmamızdır denebilir.

3. RADİKAL SELEFİ ZİHNİYETİN TOPLUM HAYATINDA YARATTIĞI TAHRİBAT

Radikal selefi zihniyetin sadece Türkiye'de değil, dünyanın neresinde olursa olsun uygulandığı her yerde yarattığı tahribatın başında toplumun kamplara ayrılması gelmektedir. Böyle bir zihniyetin işbaşında olduğu toplum, varolan etnik ve demografik yapıya göre, siyasi ve ideolojik fay hatları boyunca kamplara ayrılmaktadır: Hristiyan-Müslüman, Müslim-gayri-Müslim, sağcı-solcu, Şii-Sünni, Alevi-Sünni, Türk-Kürt, siyah-beyaz, dinci-laikçi,.. Bütün bu ayrımlardan her biri ne kadar yapay zorlamalarla oluşturulmuş olursa olsun, uygun ortamlar doğduğunda potansiyel bir çatışma alanı, dolayısıyla toplumsal bütünlüğü bozma tehdidi oluşturan unsurlardır.

Benimsenen resmi ideoloji veya dinsel-mezhepsel tercihlere göre radikal selefi zihniyetin vatandaşlar arasında yaptığı dinsel, etnik, kültürel, veya siyasi ayrımcılık kaçınılmaz şekilde vatandaşların kamu hizmetlerine eşit bir şekilde erişimini engellemekte, kültürel ve siyasal haklardan mahrumiyet, toplum hayatından dışlanma ve nihayet toplumsal zenginlik pastasından yeterinde pay alamama, vatandaşlardan bir bölümünü devlete küstürerek şiddete yönelme eğilimlerini kamçulamaktadır. Bu ise her şeyin kendisi adına yapıldığı barışın, huzur ve sükûnun tehdit altına girmesi demektir. Kamplara ayrılmış, devletle ilişkileri gergin bir toplumda herkes kendi rahat ve huzurunu başkalarının rahatını bozarak elde edebileceğine inanır hale gelmekte, farklı toplum kesimlerinin menfaatleri arasında bir çatışmanın kaçınılmazlığına hükmetmekte, ortaya çıkan gerginliğe, güvensizliğe, küs-

künlüğe ve yer yer çatışmaya dayalı sonuçlardan hem bireyler ve gruplar, hem de bir bütün olarak toplumun tamamı zarar görmektedir.

İktisadi terimlerle söylemek gerekirse ayrımcı, baskıcı ve dayatmacı radikal selefi zihniyetin yönettiği toplumlarda ortaya çıkan en önemli sonuç, devasa boyutlarda bir kaynak israfıdır. Kaynak israfının çok çeşitli boyutları olabilir: eğitimden dışlanan gençlerin nitelikli birer yetişmiş eleman olarak toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda birer boşluk dolduracakken işsiz ve niteliksiz eleman durumuna düşmesi; toplumdaki dışlanmış genç insanların ailesine yük, depresyonlu tipler haline gelmesi; ömrünün en verimli çağında olan binlerce insanın sokak veya dağlardaki çatışmalarda ölmesi, öldürülmesi; günümüzde en önemli sermaye sayılan insan kaynaklarının bu şekilde heba edilmesi; bunun yarattığı üretim kayıpları; aslında kalkınmaya harcayabilecek olduğu halde mecburen çeşitli gerginlik ve çatışmaları bastırmak veya güvenliği sağlamak için harcanan yüz-milyarlarca dolarlık kaynak; birbirini düşman gören gruplardan toplumun tamamına yayılan negatif enerji, yapıcı yönde kullanılsa ortaya çok büyük başarılar çıkarabilecek bu enerjinin birbirini hırpalama, ayağını kaydırma ve rahatsız etmeye harcanması,.. kaynak israfının çeşitli boyutlarıdır. Oysa israf pahalıdır. Kaynaklarını verimli kullanmayarak israf etmenin, gençleri eğitim ve çalışma hayatından dışlamanın, toplumda sürekli gerginlik yaratmanın alternatif maliyeti, okuma yazma ve okullaşma oranı, kişi başına gelir, bebek ölümleri, temiz suya erişim, ortalama ömür beklentisi, sağlık ve eğitim olanakları ve uluslararası rekabet gücü açısından geri kalmış; enflasyon ve işsizlikten mürekkep memnuniyetsizlik endekslerinde tavan yapan; yabancı sermaye çekemeyen; iç ve dış borçları kabarık; yanı başındaki uluslararası sorunlarda etkili biçimde müdahil olmaktan uzak bir ülkedir. Türkiye'nin yakın geçmişi ve İslâm dünyasında halihazırda birçok ülkenin durumu bunun canlı örnekleridir.

4. RADİKAL SELEFİ ZİHNİYETLE MÜCADELE YÖNTEMİ

Şiddet şiddeti besler, etki tepkiyi doğurur. Kendisi şiddet kullanmaya eğilimli radikal selefi zihniyetle etkili mücadele etmenin belki de ilk şartı ünlü Hintli lider Ghandi'nin deyimiyile "Zora yok demek," yani pasif direniştir. Zora zorla, şiddete şiddetle karşılık vermek, radikal selefi zihniyetin doldurmasına gelmektedir; onun istediği de çoğu kez budur. Açık veya gizli yollarla yapılan pekçok kışkırtma eyleminin, ajan-provokatörler aracılığıyla kitleleri galeyana getirme girişimlerinin amacı da zaten budur. Bu zihniyetin en hoşlanmadığı şey, sakin olmak, galeyana gelmemek, düşünmek, fayda-maliyet analizi yapmak, sağduyu ve soğukkanlılığı muhafaza etmektir. O nedenle radikal selefi zihniyetin doğrudan veya dolaylı baskısı ve tehdidi al-

tında yaşayan kişi ve gruplara yapılabilecek en güçlü tavsiye, kuru gürültüye pabuç bırakmamak, dolduruşa gelmemek, "uydum kalabalığa" mantığıyla hareket etmemek, sükûnetini ve soğukkanlılığını kaybetmemek; mizansenin perde gerisinden yönetenlerin bizden istediği şekilde davranmamak, şiddete bulaşmadan pasif direniş yapmaktır.

Bununla bitişik ikinci bir mücadele yöntemi demokratik yolları kullanmaktır. Kimi eleştirilebilir yanları olsa da demokrasi, en az kusurlu yönetim tarzı olarak kabul edilebilir. Çağımızın egemen anlayışı da demokrasi ve insan haklarını öne çıkardığı için demokratik yöntemlerle verilecek mücadelenin uluslararası kamuoyundan her zaman destek görme şansı yüksektir. Kaldı ki haddini bilir, özgürlükten yana, radikal selefi zihniyetin aşırılıklarından uzak bir zihniyetin demokrasi ile açıktan bir çatışır yönünün olmaması gerekir. Demokrasi iktidarın halkın oylarıyla el değiştirdiği, farklı toplum kesimleri arasında bir menfaat uzlaşması arayışına dayalı, prosedürel yönü ağır basan bir olgudur. Dolayısıyla farklı dini ve kültürel arkaplâna sahip milletlerin, veya aynı millete mensup toplum kesimlerinin, içinde kendilerinden bir şeyler bulmasına elverişli bir mekanizmadır. Hele demokrasinin diktatörlüğe, otoriteryenizme, tektipçi ve tepeden inmece yönetim tarzlarına tereddütsüz tercih edilebilecek bir idare biçimi olduğuna kuşku yoktur. Bu nedenle radikal selefi zihniyete karşı demokratik mücadele yöntemlerini denemenin hem ilkesel, hem işlevsel açıdan cazip tarafları vardır.

Nihayet radikal selefi zihniyete karşı mücadele ederken vurgulanması gereken bir husus da entellektüel dayanışmadır. Yelpazenin hangi kanadından olursa olsun çoğulculuktan yana, çeşitliliği zenginlik sayan, barış ve özgürlük tutkunu, karşılıklı saygı ekseninde barış içinde bir arada yaşama arzusunda olan aydın, akademisyen, medya mensubu, kısaca eli kalem tutan herkesin radikal selefi zihniyete karşı işbirliği yapmalarında büyük yarar vardır. Einstein'ın "sorunlar onları yaratan düzlemde kalınarak çözülemez" şeklinde hikmetli bir sözü vardır. Bu sözden hareketle denebilir ki, en önemli ve en etkili mücadele zihniyet düzeyinde verilen mücadeledir; zira zihniyetin değişmesi sorunların pekçoğunu kendiliğinden ortadan kaldıracaktır.

5. SONUÇ

Bu satırların yazarı gerek Türkiye toplumu, gerekse İslâm dünyası olarak birçok bakımdan ciddi bir iç sorgulama ve özeleştirme sürecinden geçmemiz gerektiğini düşünmektedir. En başta hesaplaşmamız gereken olguların başında da gerek dinsel, gerekse seküler versiyonlarıyla birçoğumuza egemen olan radikal selefi zihniyettir. Toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi olgular karşısında radikal selefi bir zihniyetle belirlenecek bir tavır ile, daha ılımlı ve

özgürlükçü bir zihniyetle belirlenecek tavrın bizi tamamen farklı noktalara götüreceği muhakkaktır.

Bu çerçevede bu yazıda toplumsal barış ve huzurun önündeki en büyük engellerden biri olan radikal selefi zihniyet çeşitli boyutlarıyla ele alınmış, sözkonusu zihniyetin tipik özellikleri ve günlük hayatta karşımıza çıkma biçimleri irdelenmiş; bu zihniyetle barışçıl yollardan nasıl mücadele edilebileceğine ilişkin bazı öneriler sunulmuştur.

Radikal selefi zihniyetin dini versiyonlarının yanı sıra seküler versiyonları da bulunmaktadır. Yarattığı sorunlar ve yaptığı tahribat açısından bir versiyon diğerinden daha az kötü değildir. En başta gelen iddiası “doğru tektir ve hakikatin temsilcisi benim” şeklinde özetlenebilecek olan radikal selefi zihniyetin hemen bütün versiyonlarında rastlanan bazı ortak özellikler vardır. Bu bağlamda örneğin bugün idealize ettiğimiz bütün değerlerin ortaya konduğu ve ideal politikaların uygulandığı bir altın çağ vardır ve maalessif geride kalmıştır; eskiler, o ideal dönemde yaşamış olan büyükler yahut yüce önderler her şeyi muhakkak bizden iyi bilirler; nesnel dünyasında bir öz-biçim ayrımı yoktur, öz biçimin kendisidir; o halde yapılması gereken o altın çağda ortaya konmuş olan pratikleri aynen diriltmek veya yeniden aynı şekliyle uygulamaya koymaktır. Bu anlamda radikal selefi zihniyet dinamik değil, statiktir; değişimci değil, statükocudur.

Altın çağın yeniden dirilmesi önünde birer engel olduğu düşünülen fikirler, kişiler veya kurumlar gerekirse zor kullanarak belirli kalıplara sokulmalı, bu kalıplardan çıkma denemelerine müsamaha gösterilmemelidir. Bu anlamda radikal selefi zihniyet ılımlı değil, şiddet yanlısı; özgürlükçü değil, baskıcı; çoğulcu değil tektiptir.

Sıradan halk kesimleri doğru ve yanlış birbirinden ayırt edemeyen, özgürlük verildiğinde yanlış yollara sapan, yanlış ideolojilerin peşinden gidecek olan cahil kalabalıklardır; o halde bu insanlar kendi başlarına bırakılmamalı, bunlara “büyüklerle küçük muamelesi yapma” pahasına yol gösterilmeli, doğruların ne olduğu öğretilmeli, bunları benimsemeye yanaşmayan parazit unsurlar da uygun yöntemlerle hizaya sokulmalıdır. Bu anlamda radikal selefi zihniyet tabandan gelme değil tepeden inmecidir; demokratik değil otokratik; bireyci değil, kolektivisttir.

Bir potansiyel yanlış anlamayı önlemek açısından şunu özellikle belirtmekte yarar vardır. Burada eleştirilen ve reddedilen şey kategorik olarak bütün “İslâmcı” ideolojiler, veya İslâmi hareketler değildir. Aynı şekilde burada eleştirilenler bütün Hristiyanlar, bütün Kemalistler veya Atatürkçüler, bütün Sosyalistler ve bütün milliyetçiler değildir. Burada karşı çıkılan bu di-

ni hareketlere veya bu seküler ideolojilerin bir bölümüne egemen olan belirli bir düşünüş biçimidir, belirli bir algılama, yorumlama ve tepkide bulunma şeklidir; başka bir deyişle adı geçen ideolojilerin belirli bir versiyonu veya versiyonlarıdır. Argümanı netleştirmek için tek tek değinmek gerekirse:

İslâmcı hareketler veya ideolojiler içinde radikal selefi olmayan, karşıdakine tahammül etmeyi ve herkesin düşüncesine saygı göstermeyi esas alan, hoşgörü ve diyalogtan yana, demokrasi ile bir sorunu olmayan, barış içinde bir arada yaşamayı hedefleyen hareketler de vardır. Gerek Türkiye, gerekse Endonezya ve Malezya'dan Tunus'a İslâm dünyasının hemen her tarafında böylesi barışçı hareketlere de rastlamak mümkündür. Dolayısıyla İslâm dünyasını bir uçtan bir uca radikal selefi hareketler yatağı olarak görmek yanlıştır.

Benzer şekilde, bütün Hristiyanlık mezheplerini de radikal selefi zihniyete sahip hareketler olarak damgalamak yanlıştır. Vatikan merkezli Katolik Kilisesi'nde 1960'lı yılların sonlarından bu yana İslâm dünyasına karşı belirli bir yumuşama ve Müslümanlarla diyalog arayışları sözkonusu olup, son yıllarda Türkiye'den de katılımlarla bu arayış ve yumuşama belirli bir ivme kazanmıştır. Protestan kiliselerin tümünün radikal selefi zihniyete sahip olduklarını söylemek de yanlıştır. Bu satırlarının yazarının bizzat tanuma fırsatı bulduğu, İslâm dünyasına karşı hiç de düşmanca hisler beslemeyen çeşitli kiliselere mensup Protestan din adamları veya sıradan Hristiyan vatandaşlar da vardır.

Bütün Atatürkçüleri de radikal Kemalist olarak görmek doğru değildir. İçlerinde Atatürkçülüğü günümüz dünyasında öne çıkan değerler ve kurumsal yapılar ekseninde yorumlayıp, Türkiye'nin medeni dünyaya yahut gelişmiş ülkeler ailesine katılmasını, ilerleyip kalkınmasını öngören, insanların bireysel tercihlerine saygılı demokratik bir ideoloji olarak algılayan, toplumun tektipçi baskılara tabi tutulmasına karşı çıkanlar da vardır.

Sosyalistler içinde iktidarın şiddet ve zor kullanarak ele geçirilmesine karşı çıkan, bu yönüyle radikal sosyalistlerden ayrılan, sosyalizm ile demokrasiyi sentezleme arayışında olanlar da vardır. Günümüzde bunların çoğu sosyal demokrat partilerde örgütlenmişler ve birçok Batı Avrupa ülkesinde iktidara da gelmişlerdir. Türkiye'de de liberal-sosyal sentez arayışında olan, devletin yanı sıra piyasanın serbestçe işleyişini öngören, uzlaşmadan ve serbestleşmeden yana sosyal demokratlara rastlamak mümkündür.

Milliyetçiliğin de burada eleştirilen ırkçı-militarist-ulusalcı versiyonları olduğu gibi, vatanını ve milletini sevmek, geleneklerine, örf ve adetlerine bağlılık, çok çalışmak ve ülkesi için bazı fedakârlıklarda bulunmaya hazır olmak anlamında çok daha kabul edilebilir, pozitif versiyonlarına rastlamak da mümkündür. Bu tür bir milliyetçiliğe bu satırların yazarı da dahil, her-

halde pekçok kişinin hiç bir itirazı olamaz; aksine hemen herkes kendisini bu anlamda milliyetçi olarak görmek ister.

Kısaca burada eleştirilip karşı çıkılan İslamcılık, Evanjelist Hıristiyanlık, Kemalizm, Sosyalizm ve Milliyetçilik, bu sıfatla anılan ideolojilerin dışlayıcı, bağınaz, hoşgörüsüz, ayrımcı, tepeden inmece, tektipçi, otoriter, şiddet yanlısı olan versiyonlarıdır. Asıl mücadele edilmesi gereken şey, bütün bu baskıcı ideolojilerin entellektüel ortak paydasını oluşturan, radikal selefi zihniyettir.

Kendini hakikatin merkezine yerleştiren ve mugayir yorum ve düşünceleri "sapıtma, sapkınlık, çizgi dışına çıkmak," bir adım ötesinde "küfür" olarak değerlendirme eğiliminde olan radikal selefi zihniyetten vazgeçip, daha kendi aciz konumunun farkında olan, kendi yorumunu ötekilerin çok üstünde görmeyen, Allah'ın öteki kullarının da toplumsal-kültürel konularda kendilerince iyi alternatifler geliştirebileceklerini peşinen kabul eden bir zihniyete sahip olsak, pekçok şey daha farklı olacaktır.

Radikal selefi zihniyete karşı çıkan ılımlı-demokrat bir zihniyete sahip birisini, örneğin, kendi görüşüne aykırı gelen yorumlar, hal ve hareketler çok rahatsız etmeyecektir. Daha ılımlı bir zihniyetin egemen olduğu ortamlarda "Müslümanların da terör, şiddet vb. konularda kendilerini sorgulamaları gerekir" diyenlere "Filistin, Keşmir, Çeçenya.." deyip "kana kan, dişe diş" çağrılarını yapılmayacak; böylesi bir kana kan dişe diş tavrının tam da dünyanın gözünde İslâm'ı "kan dökmeyi marifet sayan" bir din, Müslümanları da "teröristler sürüsü" olarak göstermek isteyen çevrelerin ekmeğine yağ sürdüğü, böylece Müslümanlar üzerine yöneltilen zulüm ve işkenceyi dünya kamuoyunun gözünde meşrulaştırdığı daha iyi görülebilecektir. "Bizim de yanlışlarımız var, bunları düzeltmemiz lazım" diyenlere, "hele şimdi bunun sırası değil, başka önceliklerimiz var, kes sesini" denmeyecektir. ("İç sorunlarımızı konuşmanın sırası değil" diye düşünen kişilerin "Doğru, başka önceliklerimiz nedeniyle biraz ertelemiştik, ama artık kendi meselelerimizi tartışmaya başlamanın sırası geldi," dediklerine pek şahit olunmuş değildir. Konumuz bağlamında, bu bir zihniyet sorunudur; suçu hep başkalarında arayan, kendine toz kondurmayan bir eğilimin dışı vurumudur.) Yine ılımlı-liberal bir zihniyetin egemen olduğu ortamlarda "Bir yandan Hanefi mezhebindeniz, Ebu Hanife'nin takipçisiyiz deyip, diğer yandan onun fıkıh usulünde izlediği çizgiye taban tabana zıt biçimde, akıl ve mantığı bir kenara bırakıp zayıf hadislerle amel etmeye kalkışmak nasıl bir çelişki ola ki?" diye soranlara dinden çıkmış muamelesi yapılmayacaktır. "İslâm'ın demokrasi ve piyasa ekonomisiyle bir sorunu yoktur" diyen Müslümanlara, liberalizm ve din düşmanlığıyla maruf bazı zevatin çirkin ağzıyla, düzeysiz bir üslupla saldırılmayacaktır.

Yine liberal-özgürlükçü, ılımlı-demokrat bir zihniyetin baskın olduğu bir ortamda bütün dünyayı bizi bir kaşık suda boğmaya çalışan kötü niyetli muhraklar olarak görmek sözkonusu olmayacak, savaş ve yıkım yerine barış ve ticaretin yolları aranacak, ve belki de İslam dünyası asırlardır süren kış uykusundan uyanıp ciddi biçimde değişmeye kendinde olanı da, liderlerini de değiştirmeye başlayacaktır. Bireyler o zaman kendi zaaflarına dinden kılıf aramak yerine onların açıkça zaaf olduğunu teslim edip terketmeyi denebilecektir. O takdirde Müslüman dünya okuma yazma oranı, bulaşıcı hastalıklar, bebek ölümleri, aile içi ve dışı şiddet, kadına yapılan muamele, toplumsal baskı ve diktatöryel politikalar açısından utanulması durumunun sorumluluğunu sürekli Batılıların üstüne atarak kendini kurtaracağı yanılgısından vazgececektir.

Kısaca Müslümanlar olarak zihniyet sorgulamasına, karşıt güçlere yaranmak için değil, içinde bulunulan atalet ve sefalet durumundan kurtulmak için ihtiyaç vardır; bunun anahtarı da hoşgörüsüz, tahammülsüz, tartışmaya kapalı, burnunun dikine giden, gri alan tanımayan radikal selefi zihniyeti terketmek, başkalarına çuvaldızı batırmadan iğneyi kendimize bizlemesini öğrenmektir. Dolayısıyla sorumluluk sahibi aydınların modern dünyanın dayattığı sorunlarla başa çıkma ve yeni bir medeniyet açılımı yaratma gayretlerinde muhakkak yapmaları gereken şey, radikal Selefi zihniyetin her türlüyle yüzleşip, aralarına ciddi bir mesafe koymaktır.

KAYNAKLAR:

- Acar, Mustafa (2002) "Amerika'nın Orta Doğu Politikalarını Açıklamada Bir Anahtar: Evanjelik Hristiyan-Yahudi İttifakı," Liberal Düşünce Topluluğu web sitesi: http://liberal-dt.org.tr/guncel/Acar/ma_ortadogu.htm (Erişim: 15.8.2004)
- Akyol, Taha (1988) *Haricilik ve Şia: İslâm'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Akyol, Taha (2004) "Kemalizm ve Fransız Devrimi," *Milliyet*, 1 Eylül 2004.
- Alpay, Şahin (2005), "Türkiye'de Milliyetçilik Türleri," *Zaman*, 31 Mart 2005.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2003) *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (1998) *Tek Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bora, Tanıl (2003) "Nationalist Discourses in Turkey," *South Atlantic Quarterly*, 102:2/3.
- Çakır, Ruşen (1990) *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslâmi Oluşumlar*, İstanbul: Metis.
- Dilipak, Abdurrahman (1988) *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Düzel, Neşe (2001) *Türkiye'nin Gizlenen Yüzü*, İstanbul: İletişim.

- Fuller, Graham (2003), *The Future of Political Islam*, New York: Palgrave Macmillan, (Türkçesi: *Siyasal İslâm'ın Geleceği*, Çev. M. Acar, İstanbul: Timaş, 2004).
- (2002) "Siyasal İslâmın Geleceği," *Foreign Affairs*, Mart-Nisan 2002, Özel Sayı, 81(2), (Türkçesi: M. Acar, *Türkiye Günlüğü* 2002, Sayı 69: 65-72).
- Halsell, Grace (1999) *Forcing God's Hand*, Washington D.C.: Crossroads International Publishing. (Türkçesi: *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, Çev. M. Acar, H. Özmen, Ankara: Kim Yayınları, 2002.)
- Hoffer, Eric (1988) *Kesin İnançlılar: Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, Çev. Erkil Günür, İstanbul: Akran Yayıncılık.
- Kabaklı, Ahmet (2004a) *Temellerin Duruşması I*, 23. baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- (2004b) *Temellerin Duruşması II*, 2. baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kara, İsmail (1986) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler I*, İstanbul: Risale.
- (1987) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler II*, İstanbul: Risale.
- (1994) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler III*, İstanbul: Pınar.
- Kutlu, Sönmez (2001) "İslâm Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu," *İslâmiyat*, Cilt 4, Sayı 4, Ekim-Aralık 2001, ss. 15-36.
- Lawrence, Joseph (2004) "Neo-muhafazakârlar Dünyayı Kaosa Sürüklüyor," *Zaman*, 23 Ağustos 2004.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels (1964 [1848]), *The Communist Manifesto*. New York: Monthly Review Press.
- Marx, Karl (1976 [1867]), *Capital*, New York: Penguin.
- Nutuk (2005), [http://www.adk.boun.edu.tr/ataturk/kendi_kaleminden/nutuk/nutuk.htm].
- Özgen, Kasım (1999) "Kollektivist ve Bireyci İslâm Yorumları Üstüne," İçinde: Ö. Demir, (ed.) *İslâm, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*, ss. 89-108, Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, Karl R. (1985) *Tarihselciliğin Sefaleti*, Çev. Sabri Orman, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Skousen, Mark (2001), *The Making of Modern Economics*, Armonk, NY: M.E. Sharpe Inc. (Türkçesi: *Modern İktisadın İnşası*, Çev. M. Acar, E. Erdem ve M. Toprak, Ankara: Liberte Yayınları, 2003).
- Tekeli ve İlkin (1983) *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, 2. bs., Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniv.
- (1982) *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniv.
- Tunçay, Mete (1992) *T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*, 3. basım, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uludağ, Süleyman (1994), *İslâm Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe*, 3. baskı, İstanbul: Dergâh.